

184670

IOAN A. BRĂTESCU-VOINEȘTI

RĂTĂCIRE

NUVELE-SCHIȚE-SCRISORI

EDIȚIA IIA

EDITURA „CARTEA ROMĂNEASCĂ” BUCUREȘTI

NUVELE, SCHIȚE, SCRISORI

IOAN AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI

RĂTĂCIRE

EDIȚIA II-a

*5695
fno. 5695*

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ”, BUCUREȘTI

243

B. C. U. "Carol I" - Bucuresti

C201702938

B243 108

RĂTĂCIRE

Terminasem, mai de vreme decât credeam, procesul care mă adusese în acest oraș de provincie. Tren să mă întorc în București n'aveam decât a doua zi dimineață; propunerea unora din confrății baroului local, de a mă duce cu ei la club, nu mă ispitea de loc. Era o vreme încântătoare de Septemvrie, cu un cer de un albastru-vioriu, în care sclipiau fire de funigei, una din acele zile de început de toamnă, care-ți umple sufletul de doruri nelămurite și de dulce melancolie. Ar fi fost o crimă să mă închid, pe o astfel de vreme, în fumăria clubului; și

fiindcă, deși mai venisem de câteva ori în acest oraș, nu-i cunoșteam decât strada ce duce dela gară la tribunal, mă hotărîi să-mi petrec restul zilei plimbându-mă, ca să-l cunosc. Imi dusei deci ghiozdanul la hotel și-o pornii. Curând ieșii din centrul negustoresc al orașului și pătrunsei în niște uliți frumoase, care din pricina plantelor cățărare pe uluci și a mulțimii pomilor care ascundeau casele, mai toate retrase în fundul curților, păreau mai mult aleele unui parc, decât străzile unui oraș.

La căpătâiul unora din ele se vedeau, ca'n fundul unui decor de teatru, dealurile, îndărătul cărora se zăriau, într'o ceață albăstrie, munții.

Scăpat din sgomotul obositor al Capitalei, sorbeam cu nesațiu fericirea acestei liniști, alinătoare și binefăcătoare, ca o mână rece peste o frunte înfrigurată. Um-

blând așa, ca într'o dulce beție, mă trezii în dreptul unei clădiri, al cărei rost era scris pe frontispiciu cu litere vădețe: *Școala primară de băieți Scarlat Delureanu. 1881.*

La câțiva pași, în stânga porții, văzui, încadrată în zăbrelele ulucilor, o cruce mare de piatră pe care, cu litere în relief, era săpată inscripția:

Ridicată de mine, Scarlat Delureanu, în anul 1880, spre iertarea păcatului de moarte, ce am săvârșit în acest loc, într'un ceas de cumplită rătăcire.

Mă uitai de jur-împrejur, să văd pe cineva căruia să-i cer deslușiri; dar nu văzui decât un pâlț de copilași, pe cari-i socotii prea mici pentru a mi-le da. Mă întorsei la poarta școlii, încercai să intru: poarta era încuiată, iar în curte nu

se vedea nici o mișcare. Gândindu-mă că voi găsi seara, la masă, vreun cunoscut, care mă va putea lămuri, îmi continuai plimbarea. O berărie, cu grădinița ei curată, mă ispiti. Intrași și mă pregăteam să cer o bere, când, dela o masă din fund, singura masă ocupată, un domn veni spre mine. Era unul din avocații baroului local.

— Nu poftiți la masa noastră? — mă întrebă el cu amabilitate.

— Cu plăcere, — răspunsei.

Merserăm la masa din fund, unde mă prezentă comensalilor săi.

Abia mă așezasem, când văd pe cel mai bătrân care-mi fusese prezentat sub numele de conu Antonache Iorgulescu, că se scobește repede în buzunar, scoate o bănuță și strigând băiatul i-o dă zicându-i:

— Na! dă-o iute prăpăditului ăluia și nu-l lăsa să vie încoa. Dă-i-o repede.

În acelaș timp își acoperia ochii cu o mână, scuturându-se.

Fiind așezat cu spatele spre poartă, mă întorsei să văd cine era cel care-i inspira atâta scârbă. Era un cerșetor, în adevăr oribil de văzut.

— A ieșit? — întrebă conu Antonache; apoi, la răspunsul afirmativ al celorlalți, luându-și mâna dela ochi și închinându-se, zise:

— Doamne, iartă-mă, când vezi trăind asemenea nenorociți, înțelegi pe bietul Scarlat Delureanu.

Ce minunat mă slujia întâmplarea!

— Mă rog, — întrebai — cine e acest Scarlat Delureanu și ce este cu crucea pe care am văzut-o la școală?

— Iată — făcu avocatul — aveți aci pe

conu Antonache; dumnealui i-a fost prieten și naș — poate să vă povestească mai bine ca oricine.

Intorsei către conu Antonache o privire rugătoare. Dumnealui scoase ceasornicul, se uită la el și încredințându-se că are încă vreme, îmi povesti astfel:

— „Da, l-am cunoscut bine, eu care eram de-o seamă cu el și socru-său, răposatul farmacist Helmer, mult mai în vârstă decât noi, am fost singurii lui prieteni, căci Scarlat Delureanu era un om închis, nu-i plăcea să intre în legătură cu fitecine și trăia retras. Altminteri, când îl cunoșteai, vedeai că era un om pe atât de plăcut și de delicat, pe cât de aspru și de sanchiu se înfățișa la întâia vedere. Și ce om învățat! Din însemnările scrise cu mâna lui, în franțuzește și în nemțește, pe marginile mai tuturor cărților

din biblioteca lui, lăsată școlii, se poate vedea cât cetise el, măcar că în străinătate, de unde nu se întorsese decât la moartea lui tată-său, nu-și căpătase nici un titlu. Eu bănuiesc că și scria, și am rămas foarte mirat că la moartea lui nu s'au găsit manuscrise; că-mi aduc foarte bine aminte că de multe ori, când sosiam la el, îl găseam scriind în niște caiete, pe care le aduna și le încuia cu grijă într'un sertar al bibliotecii. S'or fi furat, ori că le-o fi desființat el înainte de moarte, Dumnezeu știe.

Și cum spui, trăia retras, iarna aici în oraș, neavând alți prieteni decât pe Helmer și pe mine, de care-l legase patima vânătorii și a jocului de șah; iar tot restul anului la moșioara lui, acum a primăriei, la câțiva kilometri de aci, moșie care-i aducea un venit cu prisos îndestu-

lător pentru viața măsurată și cumpătată pe care o ducea.

Precum în vremea cât sta la moșie eram noi oaspeții lui, că ne poftia acolo, mai ales primăvara și toamna la vânători de sitari, tot așa când se întorcea iarna în oraș, îl pofteam noi foarte adeseori la masă. Niciodată nu venia cu mâna goală, totdeauna aducea ori flori pentru nevastă-mea, ori o jucărie, sau o carte frumoasă pentru vreunul din copii. Helmer și cu mine eram însurați; el, măcar că trecuse de 40 de ani, rămăsese holteiu. De ce? că propuneri de căsătorie îi veniseră destule și unele foarte ademenitoare. Viața lui chibzuită, numele și averea lui făcuseră pe mulți să-l dorească ginere; dar toate împețirile rămăseseră zadarnice.. Nouă, de câte ori încercam să-i vorbim de însurătoare, ne răspundea:

— Vreți să vă scăpați de mine?

— Ba nu! protestam noi!

— Păi atunci? Nu suntem noi bine așa?

Nu-i sosise ceasul, care totuș i-a sosit într'o zi, nenorocitul. Peșitorul am fost eu, după însăș a lui cerere; iar fata a căreia mână m'a trimis s'o cer pentru el, nu era departe, că era Marta, fata lui Helmer, lângă care atâta timp trăise, fără să lase prin nimic să se bănuiască până atunci, că i-ar fi dragă.

Nu doară că n'ar fi fost fata vrednică să se îndrăgostească cineva de ea dela întâia vedere, că era foarte frumoasă și deșteaptă; dar pe lângă frumusețe și deșteptăciune, mai avea bunătate, blândete, o judecată dreaptă, o lipsă de preocupare de a place și o curățenie de suflet care impuneau o admirație respectuoasă și o dragoste de prieten, sau de frate.

Fără nici o sfială, în chipul cel mai firesc, așa cum s'ar fi dus la o prietenă, se ducea adese la Delureanu, să-și aleagă cărți de citit din biblioteca lui; și tot cu atâta seninătate se rezima cu coatele pe masă, alături de el, ca să urmărească partidele de șah...

S'a întâmplat că s'a îmbolnăvit el de o pneumonie din care credeam că se prăpădește și din care n'a scăpat decât datorită îngrijirilor pline de devotament ale soților Helmer... Când s'a vindecat complet, după o lună de codiri, în care de câte ori ne întâlneam vedeam bine că era ceva schimbat într'însul — că se cunoaște cât de colo omul care poartă cu el o taină, pe care ar vrea și nu îndrăznește să ți-o mărturisească, — l-am ajutat eu, zicându-i într'o seară:

— De ce ești dumneata om atât de în-

chis, încât nici unui prieten bun ca mine nu-ți vine să-i spui ce ai pe suflet?

S'a uitat la mine întâiu speriat; pe urmă, îmblânzindu-și privirea, a făcut „hm!“ și, după ce s'a uitat împrejur, să vadă dacă nu-l aude cineva, mi-a mărturisit că nu mai putea trăi singur, — că boala care-l dusesese până pe pragul pieririi, îl făcuse să simtă și să înțeleagă marea deosebire între moartea celor care lasă după ei urmași ai trupului și mai ales ai sufletului lor și moartea celor cari, nelăsând copii, pier cu desăvârșire pe vecii vecilor; — că groaza de această stingere desăvârșită îl urmărea chinuitor și-l făcea să se gândească la căsătorie, dar că nu îndrăznia să vorbească nici părinților fetei, nici mai cu seamă ei, care — măcar că era fată de 25 de ani — i se părea un copil pe lângă dânsul. Când mi-a spus

numele fetei și m'a întrebat ce zic și dacă-i pot da un ajutor: „uite ce zic“, i-am răspuns, luându-l în brațe și sărutându-l ca pe un frate.

Și s'au căsătorit. I-am cununat eu cu nevastă-mea, în casele noastre...

Și acum, dragul meu — urmă conu Antonache, după câteva clipe de tăcere — iacă, sunt om de merg pe al șaptezeci și șaselea an, am văzut multe căsnicii, am fost și eu însurat, mi-am iubit și eu nevasta, am așteptat și eu cu drag și cu neliniște nașterea întâiului copil; dar dragoste ca a lui Scarlat Delureanu și mai ales grijă și dor de nașterea copilului ca la el n'am mai văzut. Ca un grădinar care a găsit, în sfârșit, sămânța unei flori rare și delicate, după care a umblat toată viața, așa cu o grijă de fiecare ceas, de fiecare clipă, se silia el să plivească din

jurul Martei lui, orice pricină de neli-
niște, sau de turburare. Avea, pe lângă
câinele de vânătoare, un câine de curte
rău, care — când se întâmpla să scape din
lanț — se mânca cu ceilalți; în ziua în
care a văzut-o astupându-și urechile ca
să nu le audă bătaia, l-a trimis la moșie.
Avea la trăsură o pereche de cai foarte
frumoși, dar sperioși; — i-a schimbat cu
mine pe-o pereche de cai mult mai puțin
buni, dar blânzi și domoi, dela cari
nu se putea aștepta la nici o primejdie.

Se pripășise pe vremea aceea p'aici o
nenorocită de babă cerșetoare, atât de
îngrozitoare la vedere, încât par'că și
mortii îi era silă s'o culeagă. Pe unul
din obrazii ei negri și sbârciți, purta o
rană de carne vie, hidoasă. Oricât de mi-
los om ai fi fost, vederea ei nu-ți pri-
cinuia compătimire, ci o cutremurare de

spaimă care te făcea să te închini cu grabă, ca în clipa căderii unui trăsnet. Când și când o vedeai apărând și cerșind din poartă în poartă, sprijinită într'un toiag gros, mai mult târându-se, decât umblând.

Ca să nu mai dea cu ochii de ea nevastă-sa, care se cutremurase la vederea ei, Scarlat a cercetat unde sta baba, s'a dus acolo, i-a făcut simbrie de cincisprezece lei pe lună, cu condiția să nu se mai ivească pe ulița lui și se ducea la fiecare cap de lună de-i da banii el singur.

Nu-ți mai vorbesc de planurile ce-și făcea în privința creșterii copilului, de care era încredințat — făcuse prinsoare cu noi — că va fi băiat; nu-ți mai spui că, deși nevastă-sa era hotărâtă să-și lăpteze singură copilul, cu o lună înainte de termenul nașterii își adusese o doică voinică,

pentru cazul când, din vreo împrejurare, nevastă-sa n'ar fi putut lăpta chiar ea...

Pe viața mea! de câte ori mă gândesc la soarta lui, îmi vine să cred că lumea asta nu e cârmuită de-o singură putere, ci de două puteri deosebite, care se luptă între ele: una bună, blândă, înțeleaptă, care face toate lucrurile frumoase și vrednice de slăvirea noastră, și alta rea, fioroasă și nebună, care are nevoie de chinurile noastre și simte plăcere la vederea lor.

Mi se pare că săvârșesc un păcat, crezând că acelaș Dumnezeu, care ne poruncește să creștem și să ne înmulțim, poate să ia un om, să-i sădească în suflet o sete nebună de împlinirea acestei porunci, să-l amăgească, să-l încânte, să-l îmbete cu speranța îndeplinirii acestei dorinți de care și-a legat tot rostul lui de

a fi pe lume — și tot el să-l prăvălească cu sălbăticie din al nouălea cer...

Căci i-au murit, domnule, din facere, și nevasta și copilul, care era băiat, așa cum spera el.

Douăzeci și patru de ceasuri s'a canonit biata femeie; au încercat doctorii să-i scoată copilul cu fiarele — l-au ucis, crezând că vor scăpa-o pe ea, dar n'au putut. Ca să-ți spui suferințele lui, agățările desperate de doctori, îngenunchierile și rugăciunile lui înaintea icoanelor, înnăbușirea capului sub perne, ca să nu audă gemetele ei din a treia odaie, strălucirea de speranță a ochilor lui, care în răstimpurile de încetare a gemetelor, căutau cu încordare spre ușă sosirea unei bune vestiri... Eram acolo, se făcuse bine ziuă, când după un lung răstimp de tăcere s'a deschis ușa și a apă-

rut bietul Helmer, a cărui înfățișare nu mai lăsa nici o umbră de îndoială asupra desnodământului... Să ferească Dumnezeu pe tot dușmanul să fie martor la asemenea lucruri... E o viață de om deatunci și par'că ar fi fost ieri, atât văd și aud de bine pe bietul Scarlat, răcnind cu pumnul ridicat spre icoane: „Câine, câine, la ce ai îngăduit, la ce mi-ai făcut asta!?”... s'a repezit afară, a vrut să intre în odaia ei, dar a găsit-o încuiată. Nu se putea să-l lase să intre înainte de înlăturarea urmelor suferințelor pe care le îndurase ea... A ieșit în curte, de acolo în stradă, răcnind ca o fiară: „Câine, câine, câine!” La patru pași de poartă s'a întâlnit piept în piept cu cerșetoarea de care-ți spuneam. Când a dat cu ochii de ea, cu un hohot de râs, de amintirea căruia și acum mă înfior, a strigat: „A ha! și încă îți bați

joc de mine!..." Fulgerător a smuls din mâinile nenorocitei toiagul, cu care a ucis-o, acolo, pe locul unde ai văzut crucea; pe urmă s'a dărâmat peste trupul ei... Moale ca o sdreanță și plin de sânge l-au adus slugile în casă, de unde viu n'a mai ieșit... Judecată nu s'a pornit împotriva lui.

După două luni de amuțire desăvârșită, în care vreme nimeni nu poate ști ce s'a petrecut în sufletul lui, că pe nimeni, nici pe mine, nu ne-a mai primit, — a chemat pietrarul care a cioplit și a ridicat crucea, iar la câteva zile după aia, s'a stins ca o candelă în care s'a isprăvit untdelemnul, lăsând prin testament primăriei casa și moșia lui, pentru întemeierea școlii"...

Așa mi-a povestit cuconu Antonache trista poveste a nefericitului său prieten;

iar eu, înainte de a mă duce să mă culc, am trecut încă odată pe dinaintea școlii și, pe întuneric, mai mult cu pipăitul decât cu văzul, am recitit, ca să nu uit, inscripția:

Ridicată de mine, Scarlat Delureanu, în anul 1880, spre iertarea păcatului de moarte ce am săvârșit în acest loc, într'un ceas de cumplită rătăcire.

FARISEU...

Dar ce conflict ai avut cu Păunescu, nenea Iorgule?

— Nici un conflict.

— Ba am auzit că ai avut cu el un conflict în tren, alaltăieri.

— N'am avut nimic.

Eu știam ce fusese între ei, — îmi spusese Victor Marinescu; — dar vream să-mi povestească însuș nenea Iorgu, că povestește foarte frumos; deaceea stăruii din nou:

— De ce nu vrei să-mi spui? Spune-mi, te rog, și mie.

Nenea Iorgu începu astfel:

— Măi băiete, ca să pricepi ce am avut cu el, trebuie mai întâiu să știi, că nimeni nu mă scoate pe mine din sărite ca fățarnicul, ca fariseul; și sunt român-neaoș, dar eu cred că nu e alt neam în care să fie mai mulți farisei ca la noi; nu e alt neam la care să fie mai mulți înțelepți și sfinți cu vorba, și secături și mișei cu fapta. Și dacă ar fi numai în treburile lor particulare, calea-valea; dar sunt și în trebile țării și asta crez c'o să ne ducă de râpă. Pe care-l auzi vorbind, îți vine să-l săruți, așa vorbește de frumos și de cinstit; și apoi, când te uiți la faptele lui, să-l pui la zid să-l împuști, nu altceva. Eu cred că, teama grozavă de nesiguranța în care îl pune și de întunericul pe care i-l pricinuește în minte această nepotrivire între vorbe și fapte, a făcut pe bietul țăranul nostru să zică:

„Ori te poartă cum ți-e vorba, ori vorbește cum ți-e portul“. Că cuvintele astea în gura lui nu sunt nici o povață, nici o amenințare, ci un apel rugător la sinceritate și la bună credință: Ori vorbește cum ți-e portul, ori te poartă cum ți-e vorba, și nu mă ameți, să nu mai știu nici ce să fac, nici ce să crez.

Mulți m'au supărat pe mine din pricina asta, ei! dar Păunescu ăsta m'a scos afară din pepeni...

Nu-l cunoșteam. Mi l-a prezentat acum doi ani Vasilescu, într'o zi, în tren, și cum eu mă duc la București cel puțin de două ori pe lună, de când a cumpărat moșia Mălenii, din susul Piteștilor, regulat îl întâlnesc în drumu-de-fer.

Cetisem eu prin gazete despre toate gheșefturile, ce se zice că le-a făcut, în scurtul timp cât a fost secretar la finanțe;

îmi spusese mie Fotescu că e feciorul unui cârciumăraș de prin Teleorman, ajuns numai pe urma norocului și a șireteniei; dar mi-am zis: care om nu se bârfește la noi? Și-ți spui drept că, de cum l-am văzut, mi-a plăcut. În ziua în care mi l-a prezentat Vasilescu, mai erau în tren Ionescu, Pralea, mai mulți; și, din una într'alta, venise vorba de țărani. Fiecare își spunea părerea lui. Ei! dar când a început să vorbească el, îți spun drept, par'că mă ungea pe inimă. Spunea lucruri așa de adevărate, la cari mă gândisem și eu de multe ori, dar pe cari niciodată nu putusem să mi-le încheg în cuvinte atât de cu șir și atât de frumos. Par'că auz: — „Nenorocirea stă în lipsa de cultură a păturii de sus, care, necunoscând valoarea bunurilor sufletești, e prea ahtiată de bunuri lumești. De aia idealul fiecă-

ruia e să facă stare cu orice mijloace; de aia fiecare e pornit să confişte şi să tăgăduiască drepturile altora; şi fiindcă cel mai puţin în măsură să-şi apere dreptul e țăranul, această confiscare şi tăgadă de drepturi se îndreaptă tot asupra lui. Şi tot lipsa de cultură e pricina întunecării de minte a celor de sus, care-i face să creadă că interesele lor nu pot fi mai bine străjuite, decât ținând pe țăran în neştiință şi'n ticăloşie“. Dar unde pot să vorbesc eu ca el? O frumusețe! Imi venia să-l sărut; şi-mi părea bine că era de față şi Pralea, cu care mă ciorovăisem de câteva ori, că el e de idee că țăranului nu-i trebuie învățătură, că trebuie lăsat la coarnele plugului...

Deatunci, de câte ori îl întâlneam în tren, îmi părea bine. Nici nu băgam de seamă cum trecea timpul, stând de vorbă

de-astea, sau despre ale vânătorii, că e și vânător. Odată, când iar așa, îmi vorbia despre legăturile care ar trebui să fie între proprietar și oamenii de pe moșia lui, cum ar trebui să-i socotească tovarăși, cum ar trebui să-i îngrijească și să-i iubească ca pe niște frați, l-am luat de mână și zic: Ai copii? — Am trei băieți. Zic: — Bravo! să-ți trăiască și să-i crești în credințele astea, că sunt bune și frumoase...

Și au mers lucrurile așa până astă primăvară, când într'o zi, țiu minte, în Joia patimilor, ieșind din casă, întâlnesc în dreptul spitalului un pâlc de 20 de țărani, pe cari-i aduceau niște jandarmi. Mă uit bine și recunosc pe doi din ei, — erau din Făget. — Dar voi? — Iaca, iaca, iaca. Ce era? Știi că Făgetul e pe malul drept al Argeșului; în fața Făge-

tului, pe malul stâng, vin Mălenii, moșia pe care a cumpărat-o Păunescu ăsta. Moșia Făgetul a fost a statului. La șaizeci și patru, când s'au împrumărit țărani, li s'a ales pământul până în apa Argeșului. Ce s'a întâmplat? De vreo doisprezece ani încoace, din ce pricină nu știu, Argeșul a început să-și mute albia spre dreapta, în spre Făget. La fiecare viitură, mânca ceva din pământul țăranilor. Azi așa, mâine așa, în doisprezece ani le-a mâncat peste treizeci de pogoane de pământ, prefăcându-l în prundiș. Bine înțeles oamenilor le venia greu să treacă apa să-și stăpânească pământul rupt, și apoi nici că făcea, că, precum, îți spuseiu, era prefăcut în prundiș pe care creștea mărăcinet, cătină și iarbă fără căutare. În vremea asta, bieții creștini au dat jălbi peste jălbi. Imi aduc aminte că și eu

le-am scris una și m'am dus de-am dat-o prefectului. Ajunsese apa până în spatele caselor. Se culcau oamenii cu grija în sân, că peste noapte i-ar putea lua Argeșul cu totul. Înțelegi că dacă ar fi fost vorba de moșia vreunui bogătaș mare, stăpânirea ar fi luat ceva măsuri ca să împiedice întinderea răului; dar așa, pentru niște pârliti de țărani... Au mers lucrurile așa până'n astă primăvară, când se vede că i s'a făcut lui Dumnezeu milă de ei, că, din ploile alea mari, deodată Argeșul se mută la matca veche din șaizeci și patru. Dacă au văzut că le dăruiește Dumnezeu pământul îndărăt, oamenii au băgat vitele să pască în mărăcinetul de pe prundișul făcut din pământul lor. Și iacă d'aia erau acum aduși pentru a treia oară cu jandarmii la parchet, după stăruința lui Păunescu, care zicea că pământul e al lui.

Am rămas trăznit când am aflat. Am întrebat vreo doi avocați; mi-au spus că Păunescu are dreptate, că zice că s'a făcut proprietar pe pământul țăranilor mâncat încet și treptat; iar acum era o schimbare de matcă dintr'o dată și tot el rămâne proprietar pe bucata de pământ, măcar că la început a fost al țăranilor. Chițibușuri de-ale lor. Dar în sfârșit, fie, să zicem că avea dreptate; dar să aducă în Joia patimilor douăzeci de inși cu jandarmii după ei, pentru că pășteau cu vitele o păcătoasă de iarbă pe un prundiș făcut din pământul lor, cine? el care-mi vorbise de atâtea ori de lăcomia stăpânilor, de ahtiarea lor după bunuri lumești!

De atunci l-am scos dela inimă. Când îl întâlneam: „bună ziua — mulțumim dumitale“; și mă feream să fim la un loc.

Odată a intrat el într'un compartiment în care eram cu alții și, dintr'una într'alta, iar a venit vorba de politică și iar așa, vorbea cu durere de suferințele țăranilor. De vreo două ori mi s'a adresat mie: — „Nu e așa, coane Iorgule?“ Am clătinat din cap și m'am uitat pe geam afară. Până în gură mi-a venit să-i pomenesc chestia cu Făgețenii, dar m'am stăpânit și ziceam în gândul meu: Ii, dragă, pe mine nu mă mai îmbeți. Te-am cântărit eu din chestia cu Făgețenii.

Trecuseră de atunci șapte luni. Aia s'a întâmplat la începutul lui Aprilie și acum suntem la sfârșitul lui Octombrie, când, acum o săptămână, mă pomenesc la mine acasă cu patru oameni din Măleni, de pe moșia lui. Ii cunoșteam: vânători. Fuseseră cu noi de multe ori la bătaie de sitari. Cu unul din ei fusesem și în școală,

unul Vasile Călărașul. — Ce e, mă Vasile? — Cucoane Iorgule, am venit să-ți cerem o povață, că am dat de-o comedie mare cu proprietarul nostru, ăsta noul. — Ce comedie? — Acum dumneata ne cunoști de mult pe câteși patru. Avem și noi patima vânătoriei. De unde am avut, de unde n'am avut, ca să nu dăm de bucluc cu jandarmii, ne-am scos permisuri de vânătoare; am dat câte cincisprezece lei pe ele; — și ne ducem și noi pe locurile oamenilor, când avem pas, Dumineca, de încurcăm câte un iepure. Ciocoiul ăsta noul s'a brodit să fie și el vânător și ci-că-i prăpădim vânatul; dar, cum îți spusai, coane Iorgule, să ne prăpădească Dumnezeu, dacă am pus piciorul la vânat în moșia ori în pădurea boierească, de când a pus table și paznici. De trei-patru ori a asmuțit jandarmii pe noi, să ne dea

în judecată, dar n'a avut ce ne face, că ne-au găsit cu permisuri și pe locurile noastre. Dacă a văzut așa, Sâmbăta trecută ne pomenim că ne cheamă la curte. — „Măi, voi aveți permisuri de vânătoare pe anul ăsta? — Avem. — Unde sunt? — Acasă. — Duceți-vă de le aduceți, să le văd și eu“. Proștii de noi, ne ducem acasă și i-le aducem. Cum a pus mâna pe ele, le-a luat, le-a băgat în buzunar și ne-a luat la goană. Că hâr, că mâr, a pus argații de ne-au dat afară. Asta una. Ieri a trimis oamenii dela curte, în lipsa noastră și ne-au prins copoi, i-au dus la curte și ni i-a împușcat. Al meu se luase după mine la câmp, la culesul cocenilor. Seara când m'am întors, m'au pândit tâlharii de argați și când treceam prin dreptul curții, haț! mi-au prins câinele cu lațul. Am intrat după ei în curte, mi-am

luat câinele în brațe. Zic: „boierule, nu-mi ucide câinele, ori ucide-mă și pe mine odată cu el“. Au sărit doi inși pe mine, mi-au smuls câinele din brațe și mi l-a ucis chiar dânsul cu mâna dânsului... Iaca așa am pățit și acum am venit la dumneavoastră să ne înveți ce e de făcut.

(Aici nenea Iorgu, în culmea indignării, își scoase batista din buzunar, își șterse fruntea cu furie de credeam că și-o jupoaie, îi trase câteva înjurături care nu se pot transcrie și rebăgându-și batista în buzunar urmă:)

— Auzi sălbăticie!! Auzi dumneata grozăvenie. Cine? ăla care-mi vorbia... Nu-mi venia să crez. De patru-cinci ori am întrebat: — „Mă, cine v'a făcut așa? — Ciocoiul. — Care ciocoiu? — Ciocoiul nostru ăsta noul, Soare Păunescu, de!“

Ce sfat să dau oamenilor? I-am sfătuit și eu într'o doară să-l dea în judecată... și iacă așa.

Și nenea Iorgu tăcu.

Dar bine, zisei eu, conflictul pe care l-ai avut cu el în tren nu mi l-ai spus.

— A! — făcu dumnealui. — Alaltăeri plec la București. Eram cu mai mulți într'un compartiment. Când să plece trenul, tranc! mă pomenesc și cu el.

N'am putut să mă stăpânesc și, înainte de a-mi întinde mâna, zic: — Mă rog, adevărată e istoria cu împușcarea copoilor? — Zice râzând: — Da' de unde știi dumneata? — De unde, de neunde, e adevărată? — Da, niște braconieri. — Cum braconieri, că aveau permisuri de vânătoare, pe care le-ai luat dumneata și vânau pe locurile lor. Zice: — Așa e, ei stau pe locurile lor și câinii goniau în pădurea mea.

Atunci l-am luat și eu: — Apoi bine, stimabile, dumneata, care de câte ori te întâlneam făceai paradă de democrație și de dragoste de țăran, dumneata ai la București fel de fel de petreceri: teatre, concerte, circuri, cinematografe, muzee, biblioteci, cluburi, sindrofii și câte și mai câte; iar bieții nenorociții ăia, ce au la țară ca petrecere, după o săptămână de muncă, din care cea mai mare parte făcută pentru îmbogățirea dumitale? Cârciuma și câțiva din ei vânătoarea. Și dumneata, care mereu vorbești de ahtiarea stăpânilor, de tăgăduirea drepturilor și de confiscarea lor, dumneata le confiști permisurile de vânătoare, le ucizi copoii...“ și dă-i și dă-i... Intr'un rând a dat să spuie ceva; dar i-am tăiat vorba, zic: — In sfârșit, domnule, când te-oi mai auzi vorbind de dragoste și de milă pentru

țaran, uite (și am scos revolverul din buzunarul dela spate al pantalonilor și i l-am arătat) zic: uite, eu port revolverul la mine și pe bătrânețele mele dacă nu te împușc, cum ai împușcat dumneata copoiul lui Vasile Călărașul!“ Și mi-am luat geamantanul și am trecut în alt compartiment.

VIOLONCELUL

I ntrând în odaia în care se țin troacele scoase din uz, cel dintâiu lucru de care dau cu ochii e violoncelul. Cu două coarde plesnite, cari îi atârnă jalnic în-lături, cu călușul strâmb, stă acolo, într'un colț, prăfuit și părăsit. Mă apropii de el, țin cu degetul în pântecul lui răsunător; apoi cerc să gonesc o înduioșare de care mă simt cuprins, și mă învârtesc de colo până colo, silindu-mă să-mi aduc aminte ce am venit să caut în această odaie. Dar silințele mele sunt stânjenite de amintirile legate de violoncel și care acum au pus stăpânire pe min-

tea mea întreagă. După lungă căutare ies, dar în prag îmi aduc aminte ce căutam: undița. Mă'ntorc... e lângă ușă, o iau și mă scobor la gărlă... Și acum, pe când dopul plutește pe luciul apei, mă las pradă amintirilor...

*

Acum patruzeci de ani, în puține case din țară se cânta atâta, cât în casa noastră părintească. În afară de tata, care, deși foarte iubitor de muzică, nu știa să scoată o notă, toți erau muzicanți: mama cânta la pian, o soră a ei din gură, un frate din vioară; iar celălalt frate, nenea Alexandru, fredona și fluiera pe din afară, dela început până la sfârșit, fără o greșală, sonate, rapsodii și opere întregi. Ar fi fost în stare să le fluiera și deanduratele.

Regulat, de două ori pe săptămână, pe când în odaia de alături prieteni vechi ai casei făceau un talon de preferanță, în salonaș se făcea muzică. Acolo, îmi aduc aminte că, în frageda mea copilărie, am văzut și am auzit pe Dumitrache Florescu cântându-și, acompaniindu-se la pian, *Steluța*.

La aceste serate muzicale asistam și noi, copiii, stând cuminți deoparte, potoliți și de strășnicia madamei și de efectul domolitor ce muzica produce până și asupra fiarelor, — dar mai ales de mimica lui nenea Alexandru, care făcea pe capelmaistrul și ale cărui gesturi le urmăream cu mare încordare.

Ar fi fost firesc ca măcar unul din copii să învețe să cânte din vreun instrument; și am fi învățat, dacă mama, îngrozită de soarta fratelui ei, nu s'ar fi

împotrivit în ruptul capului. Acest frate al mamei plecase în străinătate să învețe dreptul; dar după cinci ani se întorsese în loc de licențiat, ori doctor în drept, diplomat al conservatorului de muzică la vioară.

Câtăva vreme copil răsfățat în saloanele de pe atunci ale Bucureștiului, fusese numit prefect într'un oraș din Oltenia. Inlocuit, la schimbarea regimului, nevoia îl silise să primească, în alt județ, slujba de sub-prefect. Căsătorit din dragoste cu o fată săracă, îl năpădiseră copiii și acum, împovărat de nevoile unei familii numeroase, trăgea targa pe uscat, ca vai de lume, într'o plasă obscură, la marginea pământului.

Toată nefericirea soartei lui mama o punea în sarcina muzicii; și temându-se ca nu cumva unul din noi să ajungem

ca fratele ei, nu ne da voie nici măcar să ne apropiem de clavir, să-i atingem clapele.

La protestările noastre, sau ale altora, răspundea :

— Nu se poate, că *arta robește pe om, îl moleșește*. Nu vreau să ajungă ca frate-meu Nae... Au destulă vreme mai târziu, dacă or vrea, să învețe și muzică, dar întâiu carte.

Și iată cum, într'o casă de muzicanți, n'am învățat nici unul să cântăm nici cu drângul. Nu e vorbă, de artă n'am scăpat, că dacă mi-a închis drumul muzicii, a răbufnit în altă parte și m'am apucat de literatură; dar rămâne unul din cele mai mari regrete ale mele, că n'am învățat muzica; pentru că, cu drept sau fără drept, mi s'a părut întotdeauna că muzica e izvorul celei mai pure fericiri,

din câte poate procura omului viața; iar mai târziu, când, după ce mi-am dat seama câte suferințe, câte deziluzii și câte amărăciuni sunt legate de existență — mi s'a impus minții chinuitoarea întrebare: *pentru* ce există lumea asta? — mi-am răspuns că existența ei n'ar putea avea un sens mai rațional, decât ca goana miilor de aștri ce fug în spațiu, să producă sunete, cari, toate la un loc, să întocmească o simfonie uriașă și divină.

Gânduri copilărești, de sigur, dar ele dovedesc din ce adâncimi izvora părerea mea de rău, că nu pot și eu să scot din nici un instrument sunete armonioase.

*

Dar, din toate instrumentele, acela al cărui sunet m'a fermecat mai mult, e violoncelul. Glasul violoncelului e, pen-

tru mine, maximul de plăcere auditivă, precum lumina scipitoare a luceafărului e maximul de plăcere vizuală; și poate, din pricina asta nu pot auzi violoncelul, fără să mă gândesc la tremurarea strălucitoare a luceafărului, precum nu pot privi luceafărul, fără să mă gândesc la sunetul duios al violoncelului. Atât îmi place, încât, oricât de numeroasă ar fi o orchestră, pot cu voință, să fac să tacă, pentru auzul meu, toate instrumentele celelalte și să ascult numai violoncelul. De nenumărate ori mă hotărîsem să-mi cumpăr și eu unul și să învăț să cânt; dar mă dam după altele și trecea vreme peste vreme, până acum vreo nouă ani, când am întâlnit pe Gușoi. Era, ăst Gușoi, un țigan, lăutar, urît, bleg și prost... prost... cel mai prost om din câți am văzut. Numele lui trebuie să fi fost la în-

ceput o poreclă, pe care or fi meritat-o, n'or fi meritat-o părinții lui, dar care lui i se potrivea de minune. Peltic și gângav, trebuia să spuie de trei ori un lucru, până să poți desluși ce vrea să zică, și iar de trei ori trebuia să-i spui ceva până să te priceapă; iar când râdea, te uitai fără să vrei la gâtul lui, să vezi dacă are gușă... Și cânta din violoncel, da, cânta și cânta binișor... Cânta fleacuri: *Știi tu când te țineam pe brațe, Trecând pe lângă cruce, Suspine crude*, romanțe banale și răsuflete; dar e vorba, ținea violoncelul în brațe și știa să scoată dintr'însul sunete duioase. Aflând că cunoaște notele, i-am cumpărat câteva bucăți: *Ave Maria, Traumerei, Trei giorni* și le-a învățat și le cânta bine.

Atunci m'a apucat un parapon grozav. Cum se poate — mi-am zis — ca țiganul

ăsta, urîtul și prostul, să știe să cânte, iar eu nu? Dar bine, eu desenez nițel, joc binișor biliard, sunt îndemânată și, dacă urîtul ăsta a putut învăța, adică de ce n'aș învăța și eu?

Și n'am mai stat pe gânduri, a doua zi am și venit la București, am găsit un prieten violoncelist, i-am spus că vreau să dăruiesc cuiva un violoncel și l-am rugat să mă ducă cu mine să mi-l aleagă. Se nemerea bine; el tocmai cunoștea un violoncel bun de ocazie, pe care îl puteam lua ieftin. Ne-am dus împreună pe o stradă lăturalnică, la un fabricant de viori; a luat violoncelul, l-a acordat și, după ce a făcut câteva game și arpegii, a cântat o arie, de me-a mers la inimă. Doamne, ce frumos suna violoncelul în odăița aia cu tavanul jos. Și ce luceafăr sclipitor vedeam înaintea ochilor pe când

îl ascultam!... Am dat negustorului o sută cincizeci de lei, mi l-a băgat într'un sac de mușama, mi-am cumpărat încă două rânduri de coarde, sacâz, o metodă de Piati, și nici la sfârșitul anilor școlari, nici după luarea bacalaureatului, nu m'am întors acasă fericit, de cum mă întorceam acuma cu violoncelul. Cum am sosit, am mâncat din trei îmbucături și, măcar că era seara târziu, mi l-am desfăcut, am deschis metoda și, conform prescripțiilor ei m'am așezat în fața oglinzii dulapului, ca să supraveghez arcușul ca să umble orizontal și fără mâna stângă, numai pentru învățarea mînuirii arcușului, am început să-i trag când pe-o coardă când pe alta.

— Destul, dragă, mai lasă și pe mâine,
— se ruga nevastă-mea din când în când.

Dar eu îi trăgeam înainte și numai

după a zecea rugăciune când, aruncându-mi ochii spre ceasornic, am văzut că era două după miezul nopții, m'am hotărît să mă culc.

A doua zi am și trecut la game, dar nu mergea. Toate silințele mele și în ziua aceea, și în zilele următoare, de a scoate un sunet suportabil erau zadarnice. Coardele zornăiau, scârțâiau, bâzâiau; nu mergea de loc, dar de loc.

Am crezut că mi s'a stricat violoncelul pe drum și am chemat pe Gușoi. Când a dat cu ochii de violoncel, a rămas cu gura căscată. N'avea aface dibla lui pântecoasă și diformă cu frumusețea asta de instrument. L-a luat în brațe, l-a mângâiat, l-a sucit, l-a învârtit și a început să cânte *Ave Maria*. Sub degetele lui negre și păroase, coardele sunau nepomenit de frumos. După ce a cântat tot repertoriul dă-

ruit de mine, s'a plesnit cu palma peste obraz, întovărășind acest gest de admirație cu exclamări șuierătoare: „Tiiii! Ptiii!“ Pe urmă, după ce s'a uitat de câteva ori, când la violoncel, când la mine, m'a rugat să i-l vânz lui, că eu tot n'o să învăț să cânt. Când, după ce am văzut cum sună violoncelul de frumos în mâinile lui, am mai văzut și liniștea și siguranța cu care prezicea că eu n'o să pot învăța, m'a cuprins un necaz, încât mi-a venit, Doamne iartă-mă, să-l plesnesc cu ceva în cap... Și m'am pus pe muncă, hotărît să învăț cu orice preț. Cum aveam un moment liber, luam violoncelul și tra-ge-i. Ajunsesem de mă urau toți ai casei. Când mă vedeau că pun mâna pe violoncel, ori mi-o spuneau, ori și de nu ziceau nimic, cetiam în ochii lor îngroziți întrebarea: „iar, frate?“

Și aveau dreptate, săracii, că-i supuneam la mare canon. În zadar am încercat în toate felurile; în zadar mă așezam înaintea oglinzii spre a supraveghia poziția arcușului, în zadar îl frecam cu sacâz de vâjâia, în zadar apăsam degetele pe coarde cât puteam... Am mutat călușul, mai sus, mai jos; am schimbat coardele, le-am uns cu untdelemn... de geaba!... În loc de sunete, produceam niște drăcii de sgomote care îți dădeau prin creieri. Crezând că e vina monotoniei gamelor, am trecut la exerciții; dar era mai grozav. Unele, cari, descifrate la pian de nevastămea, erau foarte frumoase — sub arcușul meu deveniau îngrozitoare, miorcăiau lugubru ca horcăitul unei lighioane gătuite, ori cobitor, ca urletul unui câine pe pragul unei case pustii... Puneam violoncelul de-o parte, mă uitam la el și

mă'ntrebam disperat: Cum se poate ca instrumentul ăsta, care sună așa de duios, până și în mâinile lui Gușoi, să miorlăie, să orăcăie și să guițe așa de urât în mâinile mele! Și disperarea mea se învenina și mai rău, de câte ori mă întâlneam cu Gușoi, care mă întreba cu un zâmbet în doi peri: „Te... te fa... fatem tu vi... violontelul?”

Iar după ce am încercat în toate felurile, după ce m'am mutat din odaie în odaie, până la magazie, ca să nu mă auză nimeni; după ce m'am încredințat că e o nebunie să te încerci să înveți să cânti din violoncel la 40 de ani, când degetele au început să se îngroașe și să se îmbătoșeze, s'a împlinit prezicerea lui Gușoi, l-am lăsat, spre marea mulțumire și liniștire a familiei...

*

Și cu toate astea, a fost o ființă care răbda, ba chiar prețuia cântatul meu. O lighioană, un gândăcel mic cât un bob de grâu. De unde se prăsisse, de unde venia, nu știu. Il căutam de multe ori cu tot dinadinsul și cu deamănuntul prin toată casa și nu dam de urmele lui de loc. Și cum începeam cu violoncelul, se ivia, aici, alături lângă mine. Am crezut, într'un rând, că poate își avea locuința chiar în violoncel, și că, din pricina cântatului meu, își lua câmpii și-mi da târcoale, așteptând să isprăvesc, ca să se întoarcă acasă. Dar nu locuia în violoncel, ci, pe semne, în scânduri, undeva; iar sunetul violoncelului, departe de a-l goni, îl atrăgea. Venia, se învârtia împrejurul piciorului violoncelului, ori sta pe loc, ascultând cu mare luare aminte. E drept că unele note nu-i plă-

ceau nici lui. Era mai cu seamă un *mi bemol*, care horcăia rău de tot și pe care, de câte ori îl auzia, se cabra și lua o atitudine de vădită protestare.

În general însă, nu încapă îndoială, că muzica mea îi plăcea. Un gândăcel cafeiniu, cu pete negre, blând, așezat. Vorba mamei: îl moleșia muzica. Nu se sfia, se lăsa să-l iau în mână și-mi umbla cuminte prin degete. M'am uitat cu lupa la el. N'avea nici ghiare ascuțite, nici mandibule tari: nu putea să fie vătămător. Nu e vorba că și vătămător de-ar fi fost, tot prieteni am fi rămas.

Mă rog, singura ființă care prețuia talentul meu muzical. Neștiind cum îl cheamă, îl botezasem: *Pic*; și chemam pe ai casei de li-l arătam: „Uite *picul* — a sosit *picul*“. Într'o zi l-am căutat într'un album de entomologie. L-am găsit. Trăește

în lemne și poartă, sărăcuțul de el, trei nume latinești, care, scrise cu litere mărunte, ocupă un loc de șapte ori mai lung decât trupul lui... Da, a fost o ființă căreia îi plăcea cum cânt; dar bine înțeles, nu puteam pentru plăcerea unui gândăcel să-mi chinuesc toată familia...

*

Acum vreo doi ani, după ce mi-a trecut necazul împotriva lui Gușoi, m'am gândit să-i dăruiesc lui violoncelul. Întâlnind pe un alt lăutar, l-am rugat să-l trimeată la mine, că am să-i dau ceva...

— Gușoi? A! a murit de-acum un an, săracul!

De atunci am dus violoncelul în odaia troacelor scoase din uz... Și-acum, cu două coarde plesnite, care-i atârnă jalnic în lături, stă acolo, într'un colț, prăfuit și părăsit.

ISPITA

Pentru întâiaș dată, după doisprezece ani de căsnicie, Vasile Râureanu, inginer într'un orașel din Muntenia, e despărțit de familia lui. De multă vreme o soră a nevastă-si îi ruga stăruitor să se ducă să petreacă vacanța la o moșie a ei, în apropierea Bârladului.

Hotărîrea de a pleca, amânată șase ani dearândul, din felurite împrejurări, acum se putuse împlini. Alaltăieri, nevastă-sa, luând cu dânsa câteși trei copiii — o fetiță de unsprezece ani și doi băieți gemeni de cinci — plecase, rămânând ca peste zece zile, să pornească și el după

dânșii. Până atunci, iată-l rămas singur și de unde până acum nu știuse ce era urâtul, azi începe să'nțeleagă. Nu doară că n'are de lucru; Răureanu e om harnic, care, de cum se imprimăvărează până dă zăpada, n'are nevoie de club ori de cafenea ca să-și petreacă timpul, că el toate ceasurile zilei ce-i rămân libere și-le petrece muncind în rând cu Manole, omul lui de curte, la îngrijirea grădinii, cea mai frumoasă grădină din tot orașul. Are de lucru: azi, toată dimineața, a lucrat la planul și la rapoartele de expertize, din pricina cărora n'a putut pleca odată cu nevastă-sa; iar acum, iată-l cum ajută lui Manole la tunsul gardului viu de lemn câinesc dintre curte și grădina de pomi. Dar nici munca de biurou n'a făcut-o cu tragere de inimă, nici acum în grădină nu lucrează voios ca altă dată... Li lipsesc

jocurile sgomotoase ale băieților, îi lipsește sunetul pianului sub degetele fetei, îi lipsește toată mișcarea însuflețitoare, fără de care casa îi pare pustie.

Această lipsă o simte și Manole, care o și spune:

— Conașule, parcă-i pustie casa, de când a plecat conia cu copilașii.

În clipa în care vrea să răspundă, Râureanu simte o mână peste umăr. Se întoarce: e Victor Gheorghiu, prietenul lui din copilărie. După ce Victor își exprimă admirația pentru arta cu care e tăiat gardul viu, amândoi prietenii se duc de se așează pe banca de sub ulm.

Râureanu strigă spre bucătărie:

— Mario! spune Lenuții să ne aducă dulceață.

Curând Lenuța sosește cu tava și zice cu un zâmbet, care desvelește toată stră-

lucirea dinților ei ca două șiruri de mărgele albe:

— Conașule, n'am întrebat de care poftiți. V'am adus de coacăze.

Glasul îi sună ca un clopoțel de cristal.

Frumoasă fată! Ia uitați-vă la ochii ei alunii, la gurița ei ca o cireasă, la armonia tuturor trăsăturilor; uitați-vă cât o prind de bine cozile părului ei castaniu, aduse cunună împrejurul capului; uitați-vă la trupul ei svelt și mlădios, al cărui bust rău ascuns sub bluzulița cu râuri și altițe cusute de mâna ei, lasă să se ghicească comori încântătoare!

Cu drept cuvânt, toți câți pătrund în casa Râurenilor și dau cu ochii de ea, bărbați ori femei, rămân în extaz.

Cu drept cuvânt Victor Gheorghiu, pe când cu gura soarbe apa, cu ochii o soarbe pe ea, care ținând tava, stă

dreaptă, jenată și îmbujorată la față de lacoma admirație a ochilor lui.

— Să trăiești, fetiță frumoasă! — zice el punând paharul pe tavă; iar după ce fata a plecat, dând cu ghiontul și făcând cu ochiul lui Râureanu:

— Mare pehlivan ești! Ți-ai trimis nevasta și ai rămas singur cu Lenuța.

— Măi, răspunde Râureanu, te-am mai auzit de vreo câteva ori vorbind despre copila asta în mod necuviincios și te-am rugat și te rog și acum să încetezi, că mă superi. Trebuie să fie cineva un craiu a-furisit și nerușinat ca tine, ca să-i trăsnească prin minte asemenea blestemății. Fata asta e ca și copilul nostru. Când, acum zece ani, au intrat la noi părinții ei, Manole ăsta pe care-l vezi și Maria, bucătăreasa noastră, Lenuța era de șapte ani. A crescut aici, în casa noastră, sub

ochii noștri. Tragerea de inimă, dragostea și credința fără pereche, cu care ne slujesc părinții ei, atașarea atât de strânsă a copiilor noștri de ea, ne-a făcut s'o tratăm și s'o iubim ca pe proprii noștri copii... Prin urmare, înțelegi de ce nu-mi plac glumele tale...

Un altul ar înțelege, dar Victor Gheorghiu, poreclit „infamul“, care toată viața a fost un don Juan fără scrupuluri, nu înțelege și răspunde:

— Mă, mie să nu-mi umbli cu brașoave. Mare prost trebuie să mă socotești, dacă-ți închipui c'o să mă faci să cred că poți să ai lângă tine o floare de fată ca asta, fără să cazi în ispită; iar dacă poți, ești un mare nătâng!

— Vorbești prostii și te rog să schimbăm vorba, că mă superi, — protestează Râureanu.

Dar Victor n'o schimbă de loc și timp de-o jumătate de ceas își debitează toate păgânele, cinicele lui teorii de seducător priceput și recunoscut.

— Măăă!... dă Dumnezeu noroace d'astea la brânzoi de-al de tine! Gogoman ai fost și gogoman ai să rămâi toată viața. Tu nu vezi, mă, că asta e ca o pară coaptă, pe care cum pui mâna, îți rămâne între degete. N'ai văzut-o cum s'a aprins la față, când mă uitam la ea? Asta atât așteaptă: s'o cuprinzi în brațe și s'o mănânci. N'o s'o cuprinzi tu, o s'o cuprindă altul, dacă n'o fi și cuprins-o, și bravo lui.

Până și în pragul porții, luându-și rămas bun, îl dăscălește:

— Mă, băiete, femeia frumoasă cere admirație și iubire, cum cere floarea ploaie și lumină. A nu i le acorda, a te arăta nepăsător în fața frumuseții ei, este

cea mai dureroasă jicnire pe care i-o poți aduce. Cine nu pricepe asta, e un mare nătâng! La revedere...

*

Râureanu stă la masă; mănâncă și cește pe-o carte așezată alături de farfurie. Lângă bufetul cel mic stă în picioare Lenuța, așteptând să-i schimbe tacâmul. Râureanu mănâncă cetind. El, care până ieri, tot timpul mesei sta de vorbă cu Lenuța, azi, deși e spre sfârșitul mesei, nu i-a adresat un cuvânt. E atât de atrăgătoare cartea în cetirea căreia pare adâncit? Nu; dar cuvintele lui Victor Gheorghiu și-au produs efectul. Sunt ani de zile de când Lenuța se apropia de el, ca să-i ajute să-și desbrace paltonul, să-i schimbe tacâmul la masă; și nici prin minte nu i-a trăsnet să vadă într'însa alt-

ceva decât fetița nevinovată, tovarășa de jocuri, aproape sora propriei lui copile; iar azi, la prânz, când s'a apropiat de el și luându-i farfuria dinainte, l-a întrebat: „ce să aduc întâiu, conașule, friptura ori macaroanele?“ — ridicând ochii spre dânsa, deodată fulgerător, i s'a înfățișat așa, cum îl îndemna Victor s'o vadă: o comoară de frumuseți încântătoare, vrednică și dornică de iubire și de mângâiere pătimașă; — deodată, fulgerător, alăturarea trupului ei tânăr, din care se degaja o părere de miros de busuioc, i-a sguđuit toată făptura cu o biciuire de patimă păgână. Incremenit de constatarea aceasta, după ce a îngânat încurcat: „adu ce vrei“, până să se'ntoarcă fata, și-a trecut mâinile peste frunte, a băut un pahar cu apă, a trecut în odaia de alături de și-a luat cartea, și, ca și acum, tot restul dejunului a mâncat cetind...

Când, mai târziu, Maria vine să-l întrebe ce să gătească pentru a doua zi, răspunde:

— Pentru mine nimic. Mâine mănânc în oraș și la prânz și seara.

*

Dorm toți ai casei, afară de el. De atâtea ori, până acum, a stins și a reaprins lampa, sbătându-se între două îndemnuri, care rînd pe rînd pun stăpînire pe sufletul lui... Câtă vreme lumina e aprinsă și umblă prin casă, mintea îi e plină numai de gânduri curate. Cugetă la hărnicia fără de preget a lui Manole, care de zece ani îl slujește cu o dragoste și o credință care au făcut din sluga primelor zile prietenul de azi, căruia băiețașii îi zic: „nene Manole“. Il vede muncind veșnic voios, scornindu-și singur de

lucru, ca să nu stea degeaba. Iși aduce aminte că cotețul pasărilor, cuștile câinilor, cocina porcului, de mâinile lui Manole sunt făcute, că de mâinile lui sunt sădiți și altoiți pomii, precum tot de mâinile lui e făcută toată frumusețea grădinii, cu care se fălește el. Iși aduce aminte cum uneori îl găsia, lucrând seara, la lumina lămpii, jucării, speteze, ori cărucioare pentru copii. „Ce lucrezi acolo, acum, noaptea, Manole?“ îl întreba; iar Manole răspundea: „Fac o târlie pentru domnișorii“. — „Acum noaptea?“ — „N'a, c'apoi ziua n'am răgaz“. Il aude vorbind cu câinii, cu porcul, cu toate lighioanele curții. De câte ori n'a făcut haz, auzindu-l dojenind vreo găină, scăpată în grădină din curtea pasărilor: „Nu merge așa, madamo. Poftim la curtea dumitale. In grădină găina n'are ce căta. Acas' acas'!“

Cugetă la bunătatea și la credința Mariei, căreia nevastă-sa îi lasă pe mână, fără grijă, cheile tuturor dulapurilor. Iși aduce aminte că această Marie de zece ani împărtășește cu ei toate bucuriile și toate durerile casei. Sub ochii ei s'au născut băiețașii lui; ea i-a îngrijit, i-a tras și le-a descântat când erau bolnavi; ea le povestește până și acuma basme.

Câtă vreme lumina e aprinsă, vede pe Lenuța de până alaltăeri, fetița frumoasă, la care alergau copiii și de gâtul căreia se agățau, ca de gâtul unei surori mai mari, de câte ori aveau vreo nevoie sau vreun parapon de astâmpărat. O vede îngenunchind ca să-i îmbrace și să-i încalțe, o vede cusându-le hăinuțele, o vede slujindu-i pe toți, voioasă și răsătoare ca o rază de lumină... Se judecă și se osândește singur cu asprime pentru gândurile

ticăloase, cărora s'a lăsat pradă și, socotindu-se împăcat, stinge lampa, se culcă, și închide ochii, hotărît să adoarmă... Dar de cum închide ochii, i-se arată imaginea Lenuței, așa cum a văzut-o azi la prânz... În auz îi sună cuvintele lui Victor: „Femeia frumoasă cere admirație și iubire, cum cere floarea soare și lumină... Cine nu pricepe asta e un mare nătâng!“ Zădarnic se încearcă să adoarmă; nu-l lasă vedenia trupului tânăr de a căruia apropiere s'a simțit cuprins de nebunie... Abia spre ziuă, trudit de frământare, îl biruie somnul.

*

Azi a mâncat în oraș — și la prânz și seara. Sunt ceasurile zece; a așteptat sosirea trenului, și-a cumpărat ziarele de seară, se întoarce acasă. Abia intrat în odaia de culcare, aude o bătaie în ușă și

glasul Lenuței: „Conașule, aveți o scrisoare delaconița“.

— Intră! — răspunde el.

Ea intră, îi dă scrisoarea și pe când el o deschide și o cetește, dornică să afle vești, stă în pragul ușii. Văzându-l zâmbind, întreabă:

— Au sosit bine? sunt sănătoși? și coniața? și domnișoara? și domnișorii? Ce dor mi-e de dumnealor!

Când sfârșește de cetit, el îi întinde scrisoarea:

— Și lor le e dor de tine, uite, cetește ici.

Lenuța se apropie și cetește: „Imi pare rău că nu ți-am ascultat sfatul de a lua și pe Lenuța cu mine. Imi lipsește și mie, dar mai ales copiilor. Are și Zoe aici o fetișcană de seama ei; dar nu se prea împacă copiii cu ea; n'are nici îndemânarea,

nici blândețea Lenuței. Azi noapte Răducu s'a trezit strigând-o“.

În vremea în care ea cetește râzând, Râureanu o soarbe cu ochii și simte cum de privesc formelor ei pline de grație se îmbată ca de o aromă amețitoare...

— M'a chemat în somn Răducu; m'a visat, mititelul. Și eu l-am visat azi noapte.

Ce frumos sună glasul ei și câtă dulceață îi adaugă drăgălășia acestor cuvinte!

Altă dată, Râureanu o bătea peste umăr, o mângâia pe obraz. Acum, stângaci, întinde mâna spre ea, dar nu îndrăznește s'o atingă: restul de judecată rămasă trează îi spune că n'ar mai putea-o mângâia părintește... Și totuș, după câteva clipe de codire, îi cuprinde o mână și-o întreabă:

— Cum l-ai visat?

— L-am visat că-l necăjeau alți copii mai mari și a venit în brațele mele plângând... și-l sărutam, îl sărutam...

El îi ia și mâna cealaltă.

— Cum îl sărutai, Lenuțo, cum?

Și ducând mâna fetei la gură și sărutându-i-o:

— Așa îl sărutai, așa?

Fata se uită la el și se roșește ca un bujor, de înțelesul privirii lui, plină de o dragoste atât de deosebită de cea de până acum.

— Conașule! îngână ea rugător, cercând să-și tragă mâinile. Dar el i le ține strâns și, neîndrăsnind încă s'o cuprindă în brațe, îi sărută palmele cu înfrigurare, șoptind duios: „Lenuța mea, Lenuța mea“.

Mirată, turburată, rușinată și măgulită

tot într'un timp, copila repetă aceeaș slabă protestare:

— Conașule! conașule! apoi de-odată: „Ia!“

I s'a părut și lui c'a auzit un sgomot. Trezit, dă drumul mâinilor fetei, care deschide ușa și fuge.

El stă și ascultă câtăva vreme; apoi iese în curte, — se duce, umblând pe iarbă, ca să nu i se audă pașii, până'n dreptul odăii slugilor, ascultă îndelung: nu se aude nimic, e întuneric. Se întoarce în casă, — se trânteste pe pat îmbrăcat și începe din nou frământarea din noaptea trecută, cu deosebirea că acum răstimpurile de îndemnuri curate se fac tot mai rari... A! de sigur n'are dreptate cel ce-a zis că mintea e avocatul patimilor noastre; totuș, ce mic e numărul acelora a căror minte e stăpâna instinctului care

asigură permanența vieții! Ce puțini la număr sunt cei a căror judecată îi poate apăra împotriva tuturor meșteșugurilor dibace și a tuturor ademenirilor viclene de care se slujește acest instinct pentru a ne birui. Iată-l cum șoptește acestui biet om de ispravă să vadă în slăbiciunea rezistenței fetei o încurajare, o garanție de succes și un îndemn de a urma pe drumul pe care a pornit; iată-l cum îl face să regrete și să se batjocorească singur pentru negliobia de a o fi lăsat să plece — și cum îl înnebunește cu iluzia unei adieri de miros de busuioc. Crâmpiele de imagini, prin care restul de minte ce i-a mai rămas, se încearcă să-l facă să întrevadă urmările, sau să-i reamintească statornica iubire a soției, ori munca și credința părinților fetei, instinctul le șterge cu repeziciune și le înlo-

cuește cu făgăduiala unei fericiri divine. De zece ori dorul acestei fericiri l-a făcut să creadă c'a auzit pașii Lenuței, care se întoarce, atrasă de chemările lui...

E ziuă albă și încă nu s'a desbrăcat ca să se culce. Iese din odaia de culcare și trece în camera cu vederea spre grădină și spre munți.

Deschide geamul — aerul răcoros al dimineții și încântătoarea priveliște a munților încununați cu aur de primele raze ale soarelui îl liniștesc. Cum stă așa, cu coatele rezemate de pervazul ferestrei, aude pași venind dinspre dreapta — îi cunoaște: sunt pașii lui Manole. Ii e par'că rușine să dea ochii cu el — lasă perdeaua de rețea de după care se poate vedea fără a fi văzut și așteaptă. La câțiva pași înaintea ferestrei e cișmeaua. Manole vine la ea, pune jos pe iarbă să-

punul și ștergarul — își sumete mânecile cămășii, își resfrânge gulerul și se spală. După ce se șterge, se întoarce cu fața spre răsărit și se'nchină. Sufletul lui simplu, care-l îndeamnă să vorbească cu toate lighioanele curții, îl îndeamnă și să se'nchine cu glas tare. Deslușit ajung la auzul lui Râureanu, cuvintele rugăciunii sale:

— Doamne, Dumnezeule mare, dă sănătate și bucurie stăpânilor noștri și copișilor lor. Păzește, Doamne, casa aceasta de toate cele rele. Dă-ne și nouă sănătate, Dumnezeule mare, și ferește-ne copilița de necinste...

E acolo, la'ndemâna lui Râureanu, un scaun, pe care cade sdrobit. Căința i-a încleștat sufletul, precum cu dinții și-a încleștat o mână ca să nu strige. Gârbovit de remușcare, abia poate ieși din odaie, sprijinindu-se de scaune...

Mai mult instinctul decât judecata îl îndreaptă spre odaia de baie. Acolo e un robinet deasupra ligheanului; îi dă drumul și-și pune capul în bătaia apei, zicând cu satisfacție: „a! ce bine... a! ce bine!“

După ce se șterge, aleargă spre odaia de culcare, se uită la ceas, fuge în biroul de alături, se așează și, timp de două ore, scrie repede-repede rapoartele de expertiză, plecându-se, din când în când, spre a urmări ceasul... Cu o repeziciune de prestidigitator le pune în plicuri, scrie adresele, apoi își schimbă gulerul, scoate din dulap o mână de hârtii pe care le mototolește în buzunar... Geamantanul e gata, pregătit de nevastă-sa înainte de plecare...

Peste un sfert de ceas sbura cu acceleratul spre Moldova...

La despărțire, în fața grijii și durerii cu care Manole, întors cu trăsura, după care fusese trimis în grabă, îl întreba rugător: „dar ce s'a întâmplat? e cineva bolnav?” el îi luase mâinile prietenește și-i spusese:

— N'avea grijă, liniștește-te, frate Manole, sunt toți sănătoși. Mă chiamă acolo pentru o afacere a lui cumnatu-meu, un plan de lucrat în grabă.

— Na, c'apoi asta e altceva — răspunsesse Manole, liniștit și înseninat, cu mâna în dreptul inimii. Mergeți cu bine și să veniți sănătoși. Și spuneți, mă rog, sărutări de mâini conții și domnișoarei și domnișorilor... Plicurile le duc unde mi-ați spus, chiar acum... Despre casă, să n'aveți grijă, suntem noi aici...

FOCUL PURIFICĂ...

Prietenul mă întâmpină pe stradă cu mâinile ridicate într'un gest de nemăsurată bucurie.

— Ei! ce bine-mi pare că te văd N'ai idee ce bine-mi pare! Ci-că să nu crezi în telepatie... Nu sunt nici cinci minute de când, venind așa pe stradă, fără nici o legătură de idei, m'am gândit la dumneata: ce-o fi făcând Victor Arsănescu? Și poftim, acum te întâlnesc!... Ce bine-mi pare! Ce mai faci?... Știi că se răspândise într'un rând vestea c'ai murit; pe urmă ce bucurie când am aflat că nu era adevărat!... Cât e de când nu ne-am mai

văzut? dinainte de războiu, așa e? Ce vremuri am trăit, domnule! Ce vremuri!... Dar, în sfârșit, trăirăm să vedem și noi România mare, mai mare decât speram, idealul integral, care ni se părea irealizabil dintr'odată...

Acum, mon cher, e de sperat c'am rupt-o definitiv cu trecutul. Focul prin care am trecut, în care am ars, ne-a purificat. Poporul nostru a sângerat, a suferit, a dovedit prin toate jertfele care i-au fost impuse, prin eroismul lui, prin demnitatea cu care a îndurat ceasurile de amărăciune ale soartei, că merită să fie guvernat altfel decât până acum. Vremuri noi, situație nouă — ne trebuiesc oameni noi... Acum nu mai merge cu fleacurile, cu nimicurile, cu minciunile, cu intrigile de culise, cu sectarismul și cu toate matrapazlâcurile politicianilor, cari nu se

gândesc decât la procopseala lor și a partizanilor lor. Nu-ți aduci aminte, domnule, ce ajunsese țara în vremea neutralității? Permisuri de export, vagoane, paravagoane; toți umblau după gheșefturi; ajunsese Bucureștiul ca o bursă, unde fiecare avea ceva de cumpărat ori de vândut...

Dar, ce a fost a fost. Acum e vorba să schimbăm totul din temelii. A vrut Dumnezeu cu noi; cu toate păcatele noastre, ne-a ajutat să ajungem o țară mare, — suntem datori să ne lepădăm de păcate și să ne silim să merităm fericirea, care, putem ca să zicem că ne-a dăruit-o... Și pe urmă, noi, până acum, eram nevăzuți, necunoscuți, nu se uita nimeni la noi, eram în Orient, puteam să fim cum vream. Acum lucrurile se schimbă, acum devenim o țară din centrul Europei; nu

mai merge s'o ducem ca'n trecut... Se uită lumea la noi și ne-am face de râs... D'aia zic, trebuie s'o rupem cu trecutul... La situații noi, oameni noi, oameni cu vederi largi, oameni curați, necompro-miși... Așa e?...

— Așa e!

— Ei! încă odată, ce bine-mi pare că te văd. N'ai idee ce bine-mi pare... La revedere; sper c'o să ne vedem mai des...

În momentul în care e să ne despărțim, trece un domn într'un automobil. Il salut, iar el îmi răspunde printr'o bezea prietenească.

— Cine era? — mă întrebă prietenul mirat — nu era Lunescu?

— Da, Lunescu.

— Ministrul comerțului!

— Da.

— Ești prieten cu el?!

— Da.

— Ce spui, domnule!!

— Păi, suntem colegi de școală, ba chiar de bancă.

— Ei! nu mai spune! Uite, domnule, ce va să zică telepatia!... Ascultă, e o afacere care depinde numai și numai de el, o afacere din care se poate câștiga o jumătate de milion... Vino să intrăm unde...

CAUZA SPECULEI

Nenea Grigore e cel mai nostim povestitor din câți am cunoscut. Să-i fi dat unuia în gând să stenografieze cele povestite de dumnealui, ar fi făcut câteva volume de bucăți care de care mai frumoase. Dar trebuie să-l găsești în toane bune și să nu-i ceri să-ți povestească ceva, ci să-l lași să vie singur. Noi, la club, întrebuițăm o șiretenie. Ne apropiem ca din întâmplare, de masa la care dumnealui face pasiențe și începem o discuție, făcându-ne că nu-l băgăm în seamă — și așteptăm. Dacă are chef, intră în vorbă și nu se poate să n'aibă o poveste în le-

gătură cu discuția noastră, iar dacă tace și continuă pasiența, ne depărtăm tot ca din întâmplare. Ieri așa am făcut: ne-am apropiat și am început să vorbim despre scumpetea vieții, despre specula negusturilor. Fiecare ne dam părerea asupra pricinilor răului și asupra mijloacelor de îndreptare, trăgând din când în când cu ochiul spre dumnealui. Tăcea și făcea tacticos pasiența. Eram gata să ne depărtăm, când strânse cărțile, le făcu să vâjâie, trăgând cu degetul cel mare pe unul din colțurile pachetului și trântindu-le pe masă zise:

— Pricina de căpetenie a speculei e prostia consumatorilor. Urcarea obraznică a prețurilor e o aplicație a vorbei: „dă-i că rabdă“ și o ilustrație a zicătoarei: „nu e nebun ăl de mănâncă, e nebun ăl de-i dă“. Eu unul vă spui, pe cinstea

mea, că nu mi-am cumpărat de trei ani nici măcar o batistă. Uite, am pe asta, ia uitați-vă la ea: ici țesută, dincoace iar, ici altă țesătură. Am făcut jurământ și eu și nevastă-mea să nu cumpărăm absolut nimic cât or fi prețurile astea obraznice. Auzi dumneata, cinci sute de lei perechea de ghete!! patru sute de lei metrul de ștofă!! Ia să facă toți ca mine, să vezi cum ar scădea prețurile. Dar așa, dacă vede negustorul că se găsesc nebuni, cari-i dau prețul cerut azi, firește că mâine îl mărește, cu nădejdea că s'or găsi proști și mai mari decât ai de azi — și se găsesc, că prostia consumatorului e fără de margini, — și e mult până-și dă negustorul seama de asta... Și acest lucru e adevărat nu numai pentru negustorie, dar și pentru profesiile libere... Mi-aduc aminte când am început eu ad-

vocatura... Nu mă pricepeam la fixarea onorariilor de loc. Să întreb pe alții cât să cer pentru cutare afacere, nu-mi venia. Pe cei mai mulți îi lăsam la filotimie și mă alegeam cu niște onorarii de mi-era rușine să le primesc. Din pricina asta, colegii mai vechi ai baroului local, și mai ales „croncanii“, mă făceau cu ou și cu oțet, zicând că le stric prețurile. Am învățat să-mi fixeze onorariile în ziua în care mi-am dat seama cât sunt de proști clienții. Asta face să v'o povestesc.

Eram, cum spui, la începutul carierei mele de avocat și câștigam ce nu curge pe apă.

Intr'o Duminică dimineață mă pomenesc cu un țăran chiabur, pe care-l știam că era clientul lui Tache Plastara, unul din avocații cei mai mari ai baroului. Nu-l găsisse pe Plastara, care era plecat la București, și a venit la mine.

— Uite, domnule Gligoriță, la ce-am venit la dumneata. Eu stăpânesc de șaptesprezece ani nouă pogoane de pământ, pe care mi le-a lăsat cu testamentul ăsta, un unchiu al meu, văr bun cu taica. După cum se vede scris în testament, mi-a lăsat mie pământul pentru că n'avea copii și trăia în casă la mine, care-l îngrijiam și-l iubiam ca pe taica. Când s'a răpus, eu l-am îngropat, eu i-am făcut pomenile și de-atunci de sunt, cum zic, peste șaptesprezece ani, stăpânesc aste nouă pogoane nesupărat de nimeni. Acum, ce să mă pomenesc? Un nepot de frate al unchi-meu ăsta de mi-a lăsat pământul, plecat din sat dela noi de peste 25 de ani, slujbaș prin Moldova, pus la cale de primar, a dat procură lui domnu' Tudorache Lipianu, care, fără să mă cheme și pe mine, fără judecată, fără

nimic, ci-că a venit la tribunal, ar fi dovedit că ăla e nepot de frate al mortului și m'am pomenit eri că vine cu domnu judecător și-l pune în posesie. Ce e de făcut?

Zic: — Trebuie să faci contestație.

— D'aia, zice, am venit: să mi-o faci dumneata; dar o câștigăm, nu e așa?

— Fără nici o îndoială.

— Și să-mi spui câte parale îmi ei...

Aici era partea grea. Cât să-i cer? Afacerea era nu se putea mai simplă. Adversarul procedase turcește. Nu te poți duce așa peste om să-i iei un pământ pe care-l stăpânește de atâta vreme, chiar de n'ar avea nici un drept asupra lui, darmite când îl stăpânește cu act în regulă, cum era cazul. Va să te judeci în formă... N'aveam decât să deschid gura și câștigam contestația la sigur... Mă gân-

deam: ce am de făcut? Să scriu o față de hârtie și să mă înfățișez odată...

— Cât îmi iei, coane Gligoriță? — mă întreabă iar creștinul.

— Neică Irimio, să-mi dai 400 de lei.

Trebuie să ții seama de valoarea de pe atunci a leului. P'atunci, cu 400 de lei, îți puteai cumpăra de-ale băcăniei pentru un an...

C'o fi, c'o drege, că prea e mult... În sfârșit, ne-am învoit cu 350 de lei. L-am trimis după timbre, i-am scris hârtia; mi-a dat jumătate din învoială și, cum era Duminecă, a rămas să vie a doua zi să dăm contestația la tribunal.

Luni dimineața mă pomenesc cu secretarul lui Tache Plastara:

— Vă roagă domnul Tache, dacă nu vă supărați, să poftiți acum nițel până la dumnealui.

Plastara, care p'atunci era deputat, mă însărcina, când pleca la București, să-i amân procesele...

Zic: — Bine, peste zece minute sunt la dumnealui.

Și m'am dus. L-am găsit la biuro.

— Ia ascultă, — zice, poftindu-mă să șez, — a fost ieri la tine Irimia Hulubescu.

— Da.

— La ce?

— Pentru un proces.

— Tu știi că Irimia e clientul meu.

— Știu, dar văd c'a venit la mine.

— Ei! și ce proces?

Neavând de ce să-i ascund, îi spusei: uite, uite, uite — și-i povestii toată pricina.

— Și ce-ai făcut?

— I-am făcut contestație.

— Și cât i-ai cerut?

Zic: — Ei! prea ești indiscret.

— Spune, cât i-ai cerut? Te întreb spre binele tău, că știi că nu te pricepi.

După câteva clipe de codire îi spusei...

Când a auzit, a sărit în sus!

— Cât!?

— Trei sute cinci zeci de lei, repetai eu.

— Cum se poate, mă, să fii așa de guman?!

Nu răspunsei nimic, mi-era rușine de secretarul lui, care era de față.

— Tu cunoști pământul cu pricina?

— Nu.

— Bine, mă băiete, pe pământul ăsta Irimia are un han enorm, are o livadă de pruni, are povarnă, are moară, are piuă; pământul ăsta cu ecaretele de pe el face cel puțin optzeci de mii de lei!... și tu îi ceri 350 de lei? Pe onoarea mea, dacă nu încep să cred că ești nebun.

Zic:

— Nene Tache, eu nu m'am gândit la cât face locul, m'am gândit la cât o să am eu de muncit în procesul ăsta și, după cum ai văzut, se câștigă numai deschizând gura.

— Măi băiete, făcu Tache Plastara, clătinând din cap, tu n'ai să te procopsești niciodată, prea ești nătărău. Auzi, 350 de lei! Ptiu!

Se sculă de pe scaun și începu să se plimbe prin biurou, închinându-se:

— Maică Precistă, Doamne!

Eu tăceam jenat, nu știam ce să mai zic.

Deodată se opri în fața mea:

— Vreau să te ajut, să nu te las să te faci și tu de răs, să faci de răs și profesia noastră. Uite ce să faci. Să te duci acasă, să aștepți pe Irimia, și când o veni,

să spui că ai studiat afacerea, că te-ai încredințat că nu e așa de simplă cum ți-s'a păruț întâiu și că ar fi bine să mă ia și pe mine — și să vii cu el încoa. Restul mă privește pe mine... Fă așa cum îți spui eu, — stărui el, văzând că mă codesc, — și te asigur că n'o să-ți pară rău. Îți garantez un onorariu cum n'ai luat tu de când ești avocat.

M'am întors acasă; peste un sfert de ceas a venit Irimia. Mi-am jucat rolul prescris de Plastara și am pornit amândoi spre el. I-am povestit serios firul pricinii, încheind că afacerea părându-mi-se cam grea, nu îndrăzneam să-mi asum singur răspunderea și că am sfătuit pe „neica Irimia“ să-l ia și pe dânsul.

După ce isprăvii, Plastara începu să descoase pe neica Irimia Hulubescu asupra legăturilor lui de rudenie cu testato-

rul, îi ceru să-i arate amănunțit toată spița neamului Hulubeștilor, pe care-o desemnă pe-o coală întreagă de hârtie; apoi luă testamentul, se uită la el în zare, luă și o lupă de pe biurou și începu să-l examineze cu atenție, făcând din când în când: „hm! hm!“

Pe urmă, întorcându-se spre secretar:

— Ia dă-mi *Laurent*, volumele 18, 19 și 26.

Secretarul aduse volumele. Plastara le deschise pe rând, punând în fiecare semne la anumite pagini și notând pe un petic de hârtie însemnări cabalistice; apoi ceru iar secretarului:

— Dă-mi *Dreptul* pe 1893 și 1898 și *Pandectele* tomul 21, 23 și 27.

Și iar începu să cetească și să însemne și iar mai ceru secretarului să-i aducă volume peste volume și tomuri peste to-

muri, făcând mereu, la răstimpuri: „hm! hm!“ Se adunase pe biurou o clădărie de cărți îndărătul cărora de abia se mai vedea chelia și fruntea încrețită a lui Plastara.

Neica Irimia și cu mine tăceam: el vădit îngrijorat, eu amuțit de admirație.

În sfârșit, Plastara se ridică și-mi zise: — Ai dreptate, nu e ușor de loc, testamentul e nul.

Apoi întorcându-se spre Hulubescu:

— Neică Irimio, nu mă bag.

— De ce? — întrcbă creștinul speriat.

— Uite, am să-ți explic de ce: Sunt două feluri de procese. Unele în care lucrurile stau în așa fel, încât pentru ca să le câștigi e deajuns să le studiezi și să le pledezi bine. În asemenea procese mă bag cu plăcere, oricâtă bătaie de cap mi-ar cere studiarea și pledarea lor. Și

sunt alte procese, care nu se pot câștiga decât cu stăruințe și cu rugăciuni pe lângă judecători. Procesul dumitale așa e, și mie nu-mi place să mă rog de judecători, măcar că sunt prieten cu toți... Cu președintele încailea sunt coleg de școală... Nu mă bag.

— De ce? — repetă neica Irimia îngrozit.

— Pentru că testamentul dumitale e anulabil; are nu mai puțin de cinci viții de formă... Unul ar fi de ajuns, și are cinci.

— Păi ce e de făcut, coane Tache?

— Știu eu? Pe cine zici că are avocat adversarul?

— Pe Tudorache Lipianu.

— Hm! al dracului... ăla e tare de tot.

— Coane Tache, nu mă lăsa — începuse să se roage creștinul — cum adică, să-mi

ia pământul după atâți ani de stăpânire? Păi bine, unchi-meu ăsta de mi-a lăsat pământul, a trăit zece ani în casa mea damblagiu, eu am îngrijit de el ca de taica, pe brațele mele a murit, eu l-am îngropat, eu i-am făcut pomenile — și acum să vie veneticul ăsta, care de 25 de ani n'a dat prin comuna noastră, să-mi ia pământul, pe care am făcut han, am făcut livadă de pruni, am făcut povarnă, am făcut moară și piuă?

— Ți-l ia că n'au trecut 30 de ani și testamentul ți-l anulează, că e anulabil.

— Il împușc — gemu neica Irimia — și pe el și pe primar, că el i-a deschis capul și a pus la cale ticăloșia asta.

— Ca să înfunzi și ocna — răspunse Plastara liniștit.

— Dar nu mă las, — zise scrâșnind creștinul — să știu de bine că-mi chel-

tuesc toată starea. Pe placul lor n'are să fie.

Vorba asta o aștepta Plastara. Înțelesei din privirea de-o fracție de clipă pe care mi-o aruncă și din graba cu care răspunse:

— Așa ziceți toți și pe urmă vă tocmiți ca precupeții. Uite, dacă m'ași hotărî să-mi calc peste inimă și să mă bag la procesul ăsta și să fac ce n'am făcut de când sunt: să mă rog, să mă umilesc, să stărui pe lângă judecători, — a zecea parte din valoarea pământului, pe care ești în risc să-l pierzi în întregime, de ți-aș cere ca onorariu, ai sări în sus.

— Cât ziseși, coane Tache? — întrebă neica Irimia clipind.

În loc de a-i răspunde, Plastara îl întrebă:

— Cât face pământul ăsta?

— Știu eu...

— Cu hanul, cu povarna, cu moara, cu piua, cu livada de pruni, face cel puțin o sută de mii de lei?

— O fi făcând, că mi-am băgat tot sufletul din mine în pământul ăsta.

— Ei! mă bag în procesul dumitale și mă angajez ca, împreună cu dumnealui (adică cu mine) să ți-l câștig, să-ți întăresc testamentul odată pentru totdeauna, să nu te mai poată turbura nimeni în vecii vecilor...

Neica Irimia clătină aprobativ din cap, cu fața înflorită de bucurie.

— ...dacă ne dai zece mii de lei!

Clătinarea capului lui neica Irimia încetă și, cuprinzându-și fața îngrozită între palme, gemu:

— Sărăcuț de maica mea!

— Ce spuneam eu? — se adresă Plas-

tara către minne — adineauri zicea că nu se lasă de ar ști bine că-și cheltuește toată starea și acum uite-l...

Ca să vă povestesc tot șirul tocmelii: cum a plecat creștinul și s'a întors de două ori, v'aș ține prea mult: dar cu cât credeți că s'au învoit în cele din urmă? Cu opt mii de lei! Auziți? Opt mii, dela 350 cât mă învoisem eu. N'avea omul parale la el; l-a trimis în oraș să caute, să se împrumute, să aducă jumătate și s'a întors de-a adus 4.000 de lei, rămânând ca restul să-l aducă în ziua înfățișării; și a venit în ziua înfățișării cu restul de 4.000. Procesul, firește că l-am câștigat fără nici o bătaie de cap. Plastara a dat patruzeci de lei unui băiat dela Serviciul tehnic, pe care l-a pus să scrie hotărîrea cu litere rotunde, a făcut-o sul și a băgat-o într'o cutie de tinichea, poruncită într'a-

dins la Iosif tinichigiul și plătită un pol. Așa i-a dat-o lui neica Irimia...

Luasem eu 4.000 de lei, care-mi prinseseră foarte bine; dar mulțumirea mi-era stricată de remușcare. Imi dam seama că jucasem rolul de complice la săvârșirea unei înșelătorii și simțeam că n'aș fi putut da ochii cu neica Irimia fără să roșesc. Dar el însuș s'a însărcinat să vindece sufletul meu de remușcări. La vreo șapte luni după aceea, l-am întâlnit: venia pe uliță spre mine, însoțit de un alt om. O clipă mi-a trecut prin minte gândul să mă întorc, ori să trec strada, făcându-mă că nu-l văd. Dar salutul lui respectuos, de departe, m'a împiedecat s'o fac. Ajuns lângă mine, mi-a cuprins mâna în mâinile lui și adresându-se omului care-l însoția:

— Dumnealui e domnul Gligoriță de

care ți-am vorbit. Dacă ți s'o întâmpla să ai vreun proces, la altul să nu te duci, să vii la dumnealui, că e om cinstit, îți spune drept și te învață cum e bine.

M'am uitat la el speriat, crezând că mă ia în bătaie de joc; dar nu, nu-și bătea joc, vorbea serios...

Atunci am înțeles că prețurile lucrurilor nu se fac după nevoia cumpărătorilor, ci mai ales după prostia lor...

SCRISOARE

Te rog să-mi faci un bine..., dar să nu mă lași. Toată viața o să-ți fiu recunoscător și îndatorat. Că uite ce mi s'a întâmplat:

De câțeva vreme, s'a prăsit aici, la noi, unul Zarzara, licențiat în filozofie, care-mi face zilnic un sânge rău și un venin, cum nu pot să-ți spui... La început, când am făcut cunoștință cu el, mi-a plăcut... Ce să spui? mi-a plăcut. P'aici, tu cum știi, nu prea sunt mulți, cu cari să poți sta de vorbă despre altceva, decât despre politică; și eu, care nu mă pricep la politică, am fost foarte bucuros, c'am dat

peste unul, cu care să pot vorbi și despre alte lucruri.

La început a mers bine. Ne înțelegeam. Cetiam împreună din literatura noastră și din autori străini pe cari-i aveam la'ndemână. De vreo câtăva vreme însă s'a stricat căruța... Amicul meu, ca să zic așa, a început să mă ia la vale... A început să-mi vorbească de filozofie, și-mi vorbește de sus, ca unuia, care nu e licențiat în filozofie... Și încailea nu vorbește deslușit românește, să-l pricep și eu, ca să-i pot răspunde; că de!... nu sunt nici eu prea de tot simplu... De multe ori ai stat cu mine de vorbă și ai văzut că, dacă-mi explici lămurit, pricep chiar și când îmi vorbești de lucruri pe care nu le-am învățat... Ei! dar ăsta vorbește păsărește de tot; și dacă-i zic să vorbească românește, numai ce-l auz: „ce să-ți fac, dacă nu ești familiarizat cu limbajul filozofic?“

Așa, scrise, aceste vorbe nu prea sunt supărătoare. Dar să auzi tonul celui care le spune și să-i vezi mutra... Mă duc să beau nițică apă, să-mi treacă paraponul... Și așa, de o lună încoace, în fiecare zi, mă bagă în filozofie și dă-i cu Leibnitz, și dă-i cu Berkley, și dă-i cu Kant, mai ales Kant... Am ajuns cu spaimă. Când zice Kant (și-l zice apăsător) tresar, par'că ar da cineva cu pumnul în geam fără veste. „Apercepții, concepte, impresii subiective, quadrupla rădăcină a principii rațiunii suficiente, numen...” Și mie par'că-mi năvălește fum în cap.

Alaltăieri încailea m'a băgat într'o chestie spăimântătoare. Imi pare rău că nu-mi aduc aminte cum s'a început vorba... Știu că, la un moment dat, mi-a spus că noi nu putem ști nimic.

D'aici s'a început cearta. Zic:

— Adică prea puțin.

— Ba nimic.

— Cum nimic?

— Nimic!

— Hodoronc-tronc! Iacă eu știu că tabacherea asta, pe care o țin în mână, e pătrată și cafenie.

— Ți se pare că știi, dar e o iluzie. Dumneata crezi că știi pentru că-ți obiectivezi propriile dumitale senzații.

Am rămas trăsnit.

— Cum, zic, tabacherea asta, pe care o țin în mână, nu e pătrată și cafenie?

— Nu numai că nu știi că e pătrată și cafenie; dar nu știi nici dacă este în afară de dumneata. Forma și culoarea acestei tabacheri sunt impresii ale dumitale pe care le obiectivezi, le extériorizezi.

— Cum, domnule, nu văz eu că tabacherea asta e pătrată și cafenie!?

— Ba vezi; dar nu vrei să-ți dai seama ce se ascunde sub afirmarea că vezi.

— Cum ce se ascunde?

— Dumneata nu cunoști decât propriile dumitale senzații. În nervul dumitale optic se petrec niște modificări pe care le percepi. Acestor senzații le-ai zis cafeniu și pătrat, dar nu poți cunoaște cum e lucrul în sine.

— Ce va să zică în sine?

— În sine.

— Am auzit: în si-ne; dar nu înțeleg.

— Ce să-ți fac, dacă nu ești familiarizat cu limbajul filozofic.

Iar limbajul filozofic!... Imi venia să-l plesnesc.

— Dumneata nu vrei să înțelegi — și, de altminteri, ca dumneata sunt mulți, oameni de simț comun — că altceva este a cunoaște fenomenul și altceva a cu-

noaște numenul, adică lucrul în sine, desbrăcat de însușiri, căci însușirile nu sunt ale lui, ci sunt impresii ale dumitale, subiectul cunoscător.

Simțeam că-mi năvălește fum în cap.

— Și de-altminteri, cum îți spui, ca dumneata sunt mulți.

Ca să pricepi acest lucru trebuie... ei!... dar asta e, cum să zic? un fel de diateză... Precum dacă nu ești reumatic nu poți să știi ce sunt durerile reumatismale, tot așa așa, dacă...

Zic:

— Domnule, dumneata îți bați joc de mine.

— Ba nu!

— Ba da! Și te rog să faci bine să-mi explici mie deslușit ce însemnează cunoașterea lucrului în sine.

— Insemnează ce ți-am spus, a cu-

noaște lucrul, în afară de însușirile lui, care nu sunt altceva decât perturbări sensorii ale dumitale... Dar trebuie să fii familiarizat cu limbajul filozofic.

Ziceam în mine: Să știi că-l omor. După ce mi-am răcit palmele de geam și mi le-am lipit de tâmple, zic:

— Bine, dragul meu, înțeleg să-mi spui că noi nu cunoaștem îndeajuns lucrurile; că ele or mai fi având și alte însușiri decât acele pe care le cunoaștem noi. Înțeleg să-mi spui că nu cunoaștem toate legăturile dintre lucruri; înțeleg să-mi spui că, ceea ce cunoaștem noi despre toată lumea asta, e mai puțin decât un strop dintr'un ocean... Dar să-mi spui mie că eu nu știu că tabacherea asta e pătrată și cafenie, — să mă ierți.

— Te iert, dar nu știi, căci încă odată, dumneata nu știi ce se petrece în această

porțiuni de spațiu pe care dumneata o numești tabacherea dumitale. Dumneata atribui acestei porțiuni de spațiu niște senzații care sunt ale dumitale; dar ce se ascunde îndărătul acestor senzații ale dumitale, nu știi... Ba, ceva mai mult, n'ai posibilitatea să dovedești că e ceva în afară de dumneata. De aceea zice Kant, că nu poți cunoaște numenul, adică lucrul în sine. Dar... cum îți spui, trebuie să fii familiarizat cu limbajul filozofic...

Zic:

— Dragul meu, dacă vrei să nu mă vezi în pușcărie, te rog din adâncul inimii, să nu mai repeți fraza asta cu familiarizarea, că-ți spui pe cîntea mea, că nu vei mai putea-o repeta, decât cel mult odată și niciodată...

Pe chipul amicului meu se cetia o compătimire indescrîptibil de jicnitoare.

Zice:

— Dumneata nu înțelegi că, dacă ochiul omului, în loc de a fi convex ar fi concav, toată înfățișarea lucrurilor s'ar schimba?

Zic:

— Ai văzut dumneata oameni cu ochi concavi?

— N'am văzut; dar dacă ar fi?

— Păi eu credeam că noi discutăm despre ceea ce este, nu despre cum ar fi fost dacă n'ar fi cum este, sau cum ar fi fost dacă ar fi cum nu este. Ochii dūmitale concavi sunt o ipoteză irealizabilă, de vreme ce nu s'a realizat, și absurdă... Dacă nu mă crezi, întreabă pe un optician.

— Se poate, dar bolnavului de gălbănare i se pare mierea amară și vede lucrurile galbene.

— Asta o știu. Și mai știu că, dacă ești

bolnav de guturaiu, îți pierzi de tot mirosul. Dar asta nu înseamnă că s'a schimbat ceva în lumea din afară. Asta înseamnă doar că ești bolnav și că trebuie să te îngrijești, dacă vrei să nu te îmbolnăvești mai rău.

— Dar asta mai înseamnă că cunoașterea noastră se schimbă, de pe modul nostru de a fi.

Zic:

— Ascultă, mi-se pare că înțeleg și fiindcă văd că-ți place să vorbești păsărește, o să mă silesc să-ți vorbesc și eu tot păsărește. De-o lună încoace, de când mă toci, am început să mă familiarizez și eu. Unde s'o întâmpla să greșesc, să mă corectezi. Dacă te-am înțeles, dumneata vrei să zici că cunoașterea pe care o am eu despre tabacherea asta, este condiționată de modul meu de a fi?

— Firește!

— Și, ca să am despre un lucru o cunoaștere în sine, cum zici dumneata, ar trebui ca această cunoaștere să nu fie falsificată, condiționată de modul meu de a fi?

— Firește!

— Ai văzut dumneata de când ești cunoaștere necondiționată?

— Cum dacă am văzut?

— Te întreb, ai văzut vreodată? ai auzit vreodată? sau măcar poți dumneata să-ți închipui cu mintea că ar putea exista o astfel de cunoaștere? Ia să ne gândim nițel. Ori că m'aș băga eu în lucruri, ori că aș băga lucrurile în mine pentru a le cunoaște, cunoașterea tot condiționată rămâne; pentru că ori mi-aș păstra modul meu de a fi, ori mi l-aș pierde pe al meu și aș căpăta modul lor de a fi, ori

din contopirea noastră ar rezulta un al treilea mod de a fi; și cunoașterea tot condiționată rămâne. Până când nu-mi vei dovedi că poate să existe o cunoaștere necondiționată, nu-ți dau voie să-mi defăimi singura cunoaștere posibilă și imaginabilă. „A cunoaște lucrul în sine“ e ceva la fel cu ochii dumitale concavi de adineauri și n'are mai mult înțeles decât „a sine lucrul în cunoaște“, sau „lucrul cunoaște sine în a“.

— E o expresie a lui Kant!

— Poate să fie și a lui bunicul lui Kant.

Auzi dumneata, să-mi discrediteze mie singurul fel de cunoaștere imaginabilă, prin crearea unei expresii care n'are nici un sens!

— Kant!

— Parakant și Răskant dacă a creat termenul acesta, a creat un termen, care

nu înseamnă nimic. Ni-: ni, m, i, c: mic: Nimic. S'o știi dela mine, care nu sunt familiarizat cu limbajul filozofic.

— Adevărat că nu ești familiarizat.

— Și după Kant vin alții și împreună cu ei dumneata, să-mi duci nonsensul mai departe și să-mi tăgăduiești existența lucrurilor din afară de mine!?

Amicul meu îmi răcni:

— Habar n'ai! Dacă ai fi familiarizat cu limbajul filozofic și cu ideile filozofice, ai înțelege că cel mult ce ai putea afirma e: eu crez, nu eu știu!

Și trânti cu pumnul în masă.

Zic:

— Dragă... Ori eu sunt afară din dumneata și atunci ai dreptate să te superi, dar n'ai dreptate în ceea ce susții; — ori ai dreptate în ceea ce susții și eu nefiind în afară de dumneata, supărarea d-tale

e faptul unui nebun... La revedere... Și până atunci poate că n'ar fi rău să te familiarizezi și cu bunul simț...

Și am plecat. Poate că n'ar fi trebuit să i-o spui așa, dar prea m'a scos din răbdări... Aș mai fi stat să discut; dar trebuia să mă duc la poștă, că mă chemase frate-meu la telefon...

Pe drum mi-au răsunat deodată în auz cuvintele lui Zarzara: „Cel mult ce poți afirma e că crezi, nu că știi“... Ca să înțelegi, dragul meu, ce s'a petrecut în mine de acasă până la poștă, trebuie să-ți aduci aminte că eu sunt avocat... Neconținut asist la desfășurarea mizeriilor la care dă naștere neînțelegerile dintre oameni. În fiecare zi asist la răstălmăcirea adevărului, în fiecare zi văd cum colegi, cari ieri susțineau cu tărie o părere, azi susțin cu aceeași tărie părerea cu totul opusă.

Uneori, eu însumi săvârşesc acest păcat, silit de nevoia pâinii de toate zilele. În fiecare zi văd judecători, care alaltăieri au hotărît într'un fel, ieri într'altul, azi ca alaltăieri, mâine ca ieri.

În fiecare zi văd cum acelaş fapt e socotit într'un fel unuia şi într'alt fel altuia.

Mă găsesc prin meseria mea într'o situaţie, care primejduieşte dreapta judecată. Inchipueşte-ţi că te-ar băga cineva într'o cutie, care s'ar învârti, s'ar hâţâna, s'ar clătina în toate sensurile, în toate direcţiile, — şi pe când te buimăceşte astfel te-ar întreba: „încotro e răsăritul?”

Ei! dar justiţiabilii — îmi zic adesea — sunt oameni proşti; advocaţii sunt oameni prea deştepti; judecătorii... A! aici e mai greu, căci cuvântul judecător vine dela a judeca... Dar, în sfârşit, judecătorii sunt şi ei tot oameni şi de cele mai

multe ori învățătura lor e foarte mărginită... Răspândirea culturii va preface lucrurile spre mai bine... Cunoașterea din ce în ce mai exactă a lumii pe care trăim, va perfecționa rațiunea oamenilor și această perfecționare îi va face să înțeleagă adevăratul rost al vieții, și această perfecționare va aduce cu dânsa o preschimbare de valori în sufletele oamenilor și un ideal comun prielnic tuturor. Așa gândeam adesea, față cu relele de astăzi... Dar iată că un licențiat în filozofie, sprijinindu-se pe autoritatea unui filozof, socotit ca unul din cei mai mari filozofi, îmi spune că cunoașterea mea despre lucruri e o iluzie, că ea nu se sprijină decât pe credința mea. Asta e grozav!... Toată rațiunea mea e făcută din ce am primit pe calea simțurilor. A spus-o alt filozof și-l cred... Dar dacă prin simțu-

rire mele n'am primit nimic, pe ce e clădită rațiunea mea?... Atunci, toată nădejdea mea în binele ce-ar aduce cultura prin perfecționarea rațiunii e o nebunie... Credința?... Dar bine, fiecare are credința lui.

Și credința se preface în fapte...

Pe ce se poate bizui cineva, ca să dovedească că credința lui e mai dreaptă?... Pe credința celor mai mulți?... Dar credința celor mai mulți a răstignit pe Crist, a osândit pe Socrat.

Am intrat la poștă într'o stare de buimăceală, încât nu-mi puteam aduce aminte de ce venisem.

A! da, frate-meu m'a chemat la telefon dela București... După ce am terminat convorbirea, am luat-o razna pe străzi... Deodată am rămas în loc gândindu-mă.

Mi-a vorbit frate-meu la telefon... El

era la București, eu aici... Că a vorbit el, nu mai încape îndoială... I-am cunoscut vocea.

Mare minune!... El vorbea... Vorbirea lui făcea să vibreze aerul, aerul făcea să vibreze placa telefonului... Această vibrație a plăcii, împreună cu acțiunea chimică a bateriei electrice, provoca într'un fir de sârmă de 80 de kilometri niște perturbări moleculare...

Pe tot firul acesta de-ar fi căutat cineva vorbele lui frate-meu nu le putea găsi, oricât l-ar fi disecat, oricât l-ar fi analizat. Dar la acest cap al firului la care ascultam eu, perturbarea moleculelor lui s'a prefăcut în cuvintele lui frate-meu, cu vocea lui, cu timbrul lui, cu intonațiile lui!

Mare minune! Nu cumva în actul nostru de cunoaștere s'o fi întâmplând ceva

identic?... Cu văzul nu s'o fi întâmplând tot așa?

Atunci mi-am adus aminte de camera obscură... M'am întors din drum; m'am dus la Goldmann fotograful. Din fericire avea o cameră obscură, cum căutam eu. Un cort negru. In vârful lui un horn cotit în formă de unghiu. La amândouă căpătâile câte o lentilă... In sfârșit, aparatul pe care-l cunoști. Hornul avea capace la amândouă capetele. Zic:

— Domnule Goldmann, îți dau 2 lei, să-mi dai voie să fac niște experiențe aici la dumneata... N'avea grijă că nu-ți stric nimic... Dumneata să faci ce ti-oiu zice eu — dacă-ți convine să faci, iar eu doar mă uit.

A primit. Zic:

— Scoate capacele dela horn.

Le-a scos. Atunci pe hârtia de pe masă

s'a reproduș tot peisajul de afară, cu toate formele, cu toată mișcarea și cu toate colorile lui. Mă uitam și mă gândeam: Până adineauri pe hârtia asta nu era nici una din petele astea colorate, din care e alcătuit acest peisaj. În cort nu erau. De unde au venit? Din afară. Din ce sunt făcute? Din lumină. Numai din lumină?

Ca să mă încredințez, rugai pe domnul Goldmann, să ție în dreptul gurii de afară a hornului un petic mare de hârtie albă la distanță de câteva palme, așa încât să nu împiedice intrarea luminei; și mă dusei în cort să văd ce se vedea pe hârtia de pe masă. Se vedea un rotocol de lumină. Altceva nimic.

Am strigat din cort domnului Goldmann: „dă hârtia la o parte“. Imediat au apărut în rotocolul de lumină toate

colorile care alcătuiau peisajul. L-am pus să repete operația de vreo câteva ori. Bună lentilă! Se vedeau până și niște cai, păscând iarbă în poalele dealului, la un kilometru.

Mi-am luat rămas bun dela domnul Goldmann care se uita ciudat la mine și am venit acasă. Am luat o undiță, așa, ca pretext, m'am dus jos la gârlă și stând cu ochii la dopul de plută, mă gândeam așa :

— Care va să zică, dacă de câte ori puneam hârtia în dreptul hornului pieriau petele colorate, iar de câte ori o dedea la o parte se iveau din nou, — știu că pricina colorilor nu era numai lumina, ci și lucrurile.

Prin urmare, întâiu și întâiu, pentru ca să se ivească pe hârtie pete cu anumite forme și colori, trebuie să existe dincolo

de gura de afară a hornului lucruri care să le pricinuiască. Și al doilea, tot aparatul are putința ca pe acele impalpabile vibrațiuni pe care le pricinuește într'însul existența unor lucruri din afara lui, să le reprefacă într'o imagină perfect asemănătoare cu lucrurile. N'o fi tot așa cu actul cunoașterii noastre?...

Acum, dragul meu, tu care ești doctor în filozofie, nu numai licențiat ca amicul Zarzara, spune care e părerea ta? Nu socotești și tu că filozoful Kant, lăsând să se înțeleagă prin crearea expresiei de cunoașterea în sine, că ar mai fi pe lângă cunoașterea condiționată și o altă cunoaștere necondiționată, care însă nu e îngăduită omului, — a dat loc unui scepticism și mai radical și mai amar? Ce a vrut el să facă? Să înlătore primejdia rămânerii în loc a minții, la care da naștere

pe de-o parte semeția celor ce pretindeau că cunosc totul, pe altă parte desnădăjduirea celor ce ziceau că nu putem cunoaște îndeajuns?... Știi cum a făcut? Inchipuește-ți că ai două-trei prăjini de loc și vrei să clădești pe el o casă; dar că te împiedică o cocioabă care se află pe el. Te hotărăști să cureți locul de ea. Dar tu în loc să te mărginești la dărâmarea ei și la cărarea materialului, te apuci și sapi pe toată întinderea locului o groapă de 250 stânjeni adâncime. Cum o să mai clădești? Trebuie acum să cari pământul la loc, să-l bați, să-l netezești.

Căci, dacă prin crearea expresiei cunoaștere în sine mi-ai declarat singura cunoaștere posibilă și imaginabilă ca falsă; dacă în acest fel mi-ai discreditat rațiunea, ce fel de sistem de judecată mai e cu putință să clădești pe o astfel

de temelie?... De ce a făcut așa Kant? Ce l-a adus să săvârșească această greșală?... Un înțeles greșit dat cuvântului a cunoaște... Kant a constatat în el dorința de a ști, un apetit venit peste celelalte apetite... Fără să-și dea seama a comparat apetitul de a ști cu foamea... A văzut că foamea se potolește consumând lucrul de mâncat, — și văzând că prin cunoaștere mintea nu consumă lucrul de cunoscut, i s'a părut că o astfel de cunoaștere n'are valoare. Visând la o cunoaștere care ar consuma obiectul, a creat expresia cunoaștere în sine, expresie care n'are nici un sens, de vreme ce nu se poate realiza nici în actul cunoașterii de sine.

A! înțeleg cunoașterea superficială și cunoaștere mai exactă a lucrurilor. Înțeleg că omul nu trebuie să se mărginească la cunoașterea pe care o capătă în clipa

---

---

aceasta prin simțurile sale, supuse iluziei. Nevoia unei cunoașteri din ce în ce mai juste a înmulțit simțurile, ca să se controleze reciproc; nevoia unei cunoașteri mai bune a produs memoria, arhiva experienței noastre proprii, apriorismul, arhiva experiențelor răstrămoșești. Înțeleg că pentru a ajunge la o cunoaștere exactă a lucrurilor, trebuie ca, printr'o adâncă cugetare, să te sustragi dela toată realitatea imediată, care te-ar putea distra, să uiți sau să înlături toate interesele tale egoiste, care ți-ar putea falsifica cunoașterea.

Da, nu se ajunge cu ușurință la cunoașterea exactă a lucrurilor. Toate fiind în legătură și înrâurind unele asupra celorlalte, va să cunoști cât mai multe... Acum înțeleg ce e scepticismul. E o turburare a apetitului de a cunoaște. Copil al nesa-

țului și al neputinței, e exprimarea paraponului că nu poți ști totul pe de-a gata.

Ar vrea să știe scepticul. Dar hrana firească a minții e realitatea; iar mintea lacomă și ostenită a scepticului, se întoarce asupra ei însăș, se mănâncă pe sine... e mai ușor... Și totuș, ce minunat sunt întocmite lucrurile! Scepticismul asemenea durerii, ne pare o primejdie și este un imbold. El biciuiește mințile harnice și le împinge înainte.

Ceeace sperie mintea scepticului e, pe de o parte imensitatea lumii, pe de altă parte minunăția însăș a puterii noastre de a cunoaște, greutatea de a o putea înțelege...

Da, e adevărat, știința noastră e mai puțin decât o picătură într'un ocean; și da, actul de a cunoaște e o mare minune. E mai mare decât însăș existența lucru-

rilor. Orbita pământului e de atâta, — a lui Neptun e de atâtea mii de ori mai mare, — de aici până la cutare stea e un drum atât de lung, încât o rază de lumină abia poate veni în atâtea mii de ani. Mari minuni! dar și mai mare minune e, că eu știu aceste lucruri. Universul, ca să existe, are de partea lui imensitatea în spațiu și eternitatea în timp și toată energia cosmică. Dar ca în cutiuța aceasta a craniului, creierul nostru, cu puținul ce primește dela lucrurile din afară, să poată reclădi întreg acest imens univers; în cutiuța această să poată încăpea atâtea impresii, atâtea imagini, atâtea experiențe răstrămoșești și personale, atâtea judecăți, — asta e o minune mult mai surprinzătoare...

Dar oare cele din urmă descoperiri ale omului: telefon, fonograf, telegrafie fără

sârmă, nu ridică măcar un colțișor al vâ-
lului care ascunde această taină? nu sunt
de nici un sprijin pentru a ne arăta va-
loarea cunoașterii noastre?...

Vorbește cineva la telefon. Cea mai
mare parte a energiei descărcată prin vor-
birea lui s'a risipit în toate părțile. Câ-
teva sute de oameni de-ar fi fost în jurul
lui, ar fi auzit-o. Numai o mică parte a
bătut placa telefonului, și această extrem
de mică parte, după ce s'a prefăcut în
vibrații moleculare de-alungul unui fir de
atâția kilometri, la celălalt cap al firului
se preface în cuvintele vorbitorului, în
toată vorbirea lui, cu intonație, timbru,
tot...

A cântat o cântăreață înaintea unui gra-
mofon. În toate părțile s'a risipit vocea
ei, dar o parte a intrat în cornetul gra-
mofonului și un ac a însemnat pe o placă

de ceară niște punctulețe aproape invizibile. Și acum, fără ajutorul vreunei puteri grozave, cu un aparat de nimic, prin trecerea unui ac peste acele puncte invizibile, putem repreface învârtirea plăcii în toată vocea cântăreței, cu timbru, melodie, cuvinte, până și acea tainică palpitate a vieții.

Negreșit, minunea săvârșită de mâna omului e mult mai neînsemnată decât acea săvârșită de natură. Semnele pe care impresiile le lasă în creierul nostru nu se pot vedea, nu se pot pipăi, nu se pot cântări, nu se pot măsura. Dar minunea realizată de om ne ajută să înțelegem și valoarea cunoștinței noastre.

Acolo, afară de mine, lucruri care pricinuesc mișcări mediului ce mă desparte și mă unește în acelaș timp de ele; aici, eu, alt lucru, care primesc o nemăsurată

de mică parte din acele mișcări și le reprefac în lucruri.

Iar dacă, pentru ca cunoștința să fie valabilă, e nevoie ca ceea ce se petrece în mine să fie identic cu ce se petrece afară de mine — în actul de cunoaștere, această condiție e împlinită. O substanță care se mișcă e lucrul din afară de mine, o substanță în mișcare e mediul dintre mine și el, o substanță în mișcare e creierul meu, care simte aceste mișcări. Identitatea, între ce se petrece în afară de noi și înăuntrul nostru, e și mai completă decât se arată la prima vedere.

Precum aburi, gheață, apă, sunt ipostaze deosebite ale aceleiași substanțe, — precum de sigur hidrogen și oxigen sunt ipostaze deosebite ale aceleiași substanțe, tot așa, această coală de hârtie pe care scriu, porțiunea de aer ce desparte și u-

---

---

nește în acelaș timp ochii mei de dânsa, creierul meu, sunt ipostaze deosebite ale aceleiași substanțe. Și tot așa, energia moleculară a hârtiei, vibrațiile pe care existența ei le pricinuieste aerului dintre mine și ea, perturbările nervilor mei optici, operația chimică ce se petrece în creierul meu, conștiința mea, în fine, sunt aceeaș energie în ipostaze deosebite. Deci cunoașterea mea e valabilă: ceea ce se petrece în mine e identic cu ceea ce se petrece în afară de mine.

Și e nu numai identic, e și egal.

În minunile săvârșite de om: telefon și fonograf, numai o mică parte din energia vorbirii, sau cântării, intră în firul de sârmă, sau în cornul gramofonului, o copie extrem de redusă. Dar o altă energie slujește de luptă, pentru readucerea acestei copii la proporțiile originalului. În

cazul telefonului, energia bateriei electrice, — în cazul gramofonului, energia pe care am cheltuit-o pentru a face ca placa să se învâртеască.

Așa și în actul cunoașterii noastre. O copie extrem de mică a lucrurilor primim în noi. Lupa care readuce această copie la proporția exactă a originalului e energia acestei miraculoase baterii care se chiamă creierul nostru. O! miraculos apetit al cunoașterii, care n'are nevoie de consumarea obiectului de cunoscut... Ce splendidă întocmire de lucruri!

Nu, simțurile nu ne înșală. În creierul nostru toate vibrațiile, toate perturbările moleculare ale nervilor noștri, se reprefac exact în realitatea externă care le-a pricinuit.

În siguranța aceasta aștept să mă întărești tu, prietene dragă, care ești pro-

fesor de înțelepciune. Spune-mi că măreția tainei puterii noastre de a cunoaște nu trebuie să ne ducă la scepticism, ci la încredințarea că mintea noastră e cea mai mare comoară ce putem visa, de vreme ce e cea mai mare minune din câte cunoaștem. Spune-mi că măreția acestei taine trebuie să ne facă să înțelegem că foamea de a cunoaște e cea mai de căpetenie deosebire dintre noi și celelalte viețuitoare; că satisfacerea ei e o datorie sfântă pentru acel care are înfățișarea de om. Spune-mi că nu e adevărat că simțurile ne înșală, că nu e adevărat că nu putem ști nimic. Imi trebuie această siguranță. Fără de ea simt că se năruie și lumea și mintea mea cu dânsa. Ce judecată îmi mai pot face eu despre ce e frumos și ce e urât, — despre ce e bine și ce e rău, despre ce e drept și ce e nedrept, despre

---

---

ce e adevăr și ce e minciună, dacă prin simțurile mele nu pot cunoaște nimic? Ce valoare mai poate avea mintea mea dacă în ea am înmagazinat minciuni? Ce preț mai are rațiunea mea, dacă are o asemenea obârșie? Mai bine nebunia...

A! e înspăimântător gândul că din toată frământarea evoluției, din toată vădit necentenita perfecționare a viețuitoarelor, dela cea dintâiu până la om, a ieșit rațiunea, — că această rațiune a devenit acum și ea un factor al evoluției ce se va urma de aci încolo, — și că totuș această frământare a dus și va duce la o eternă necunoaștere... Mai bine moartea...

Aștept răspunsul tău cu neliniște.

SCRISOARE

Am înaintea mea două sărbători consecutive. Cum mi-aș putea întrebuința mai bine acest timp, decât stând de corespondență cu un prieten drag, de care mă desparte atâta cale, încât nu mă învrednicesc să mă întâlnesc cu el, nici măcar din Joi în Paști? Și apoi îți sunt dator și un răspuns la buna dumitale scrisoare.

Da, ai dreptate, așa e, mă exasperează sistemul de gândire al acelor cari, fără nici un temei, vin să adauge dela dânșii un nou strat de întuneric peste bezna în care se sbate biata noastră minte.

Am să mă încerc să-ți descriu pricinile acestei exasperări.

Ascultă:

De mic copil am suferit, cum zicea biata mama, de mania întrebărilor. Săracul tată-meu își da toate silințele să sature nesațiul meu; dar unde ar fi fost cu puțință? Fiecare răspuns al lui îmi aducea o altă întrebare, până când, parcă-l văz, cum își încrunta sprâncenele ca să pară supărat și-și îngroșa glasul ca să-mi răspundă: „Ia nu mai ști, că cine știe multe moare“.

Școala cu searbăda și nesăbuita ei hrană, cu îndatorirea de a învăța pe de rost atâtea nume de lucruri și nici un pic de realitate, m'a vindecat de mania întrebărilor. Mai târziu, pe sufletul meu a pus stăpânire viața, cu toate pornirile, cu toate avânturile, cu toate patimile, care m'au îmbrâncit în toate direcțiile. Când

și când, în ceasuri de oboseală, în ceasuri de compătimire ori de desgust, de mine sau de alții, îmi simțiam sufletul atins de îndoeli, de dorința unei cărtiri, unei bârfiri a vieții. Erau însă clipe trecătoare, curând înlăturate de avântul tinereții...

Dar anii au trecut, vâlvătaia patimilor a început să se domolească, farmecul lor amețitor a scăzut pe nesimțite, până când într'o bună dimineață, m'am trezit spectator al propriei mele vieți... Desigur, ai simțit și dumneata grozăvia acestui moment, când te simți, pentru întâia oară, izolat par'că de întregul univers: el de-o parte, iar de cealaltă parte tu, purtând pe buze întrebările: „de unde? încotro? și pentru ce?“

Nu știu ce s'a întâmplat cu dumneata din acea zi. Cu mine știu. Din ceasul

acela orice aş face, ori unde aş fi, ori prin ce împrejurări aş trece, cu oricâte nevoi m'aş sbate, — preocuparea răspunsului acestor întrebări nu mă mai poate părăsi... Lumea există odată în realitatea ei și mai există încă odată oglindită în mintea mea. Pentru ce?... Mă uitam într'o zi la un copil, care sufla bășici de săpun. O clipă trăia opera lui, în care se oglindea o parte din lumea care o înconjura și însăș imaginea acelu care o suflase; apoi pâc! dispărea pentru totdeauna. Bășici de săpun părem noi viețuitoarele, cu deosebire că viața nu e o jucărie nevinovată. Sunt atâtea dureri pe lume, atâtea nefericiri, atâtea nedreptăți. În fiecare zi, în fiecare ceas, în fiecare clipă, miliarde de ființe se sbuciumă și se trudesesc în munci istovitoare; milioane se întresfășie pentru câștigarea unei bucături

de mâncare; milioane se svârcolesc și urlă de durere. Cui îi face plăcere? cui îi convine? pe cine satisface existența acestei lumi și oglindirea ei în mințile noastre? Ce rost, ce sens, ce rațiune de a fi are lumea aceasta? Aș vrea să știu! Aș vrea să știu! Toate comorile, toată fericirea prezentă și viitoare a mea și alor mei le-aș da pentru această cunoaștere, fără de care viața par'că n'ar mai avea nici un preț.

A! ce bine înțeleg, ce deslușit simt chinul lui Anatema al lui Leonida Andrieff, care se târăște la picioarele cuiva care păzește porțile, cerșindu-i voia unei singure priviri dincolo de zidul de pe hotarul lumii.

Multă vreme m'au chinuit aceste gânduri.

Uneori îmi ziceam:

— Neliniștea ta e fructul urâtului provenit dintr'o viață prea puțin activă. Nici unul din gândurile cu care te sbați nu ți-ar trece prin minte, dacă viața ta s'ar consuma în luptă cu nevoile. Muncește și aceste gânduri îți vor pieri.

Și tot eu îmi răspundeam:

— O! dar atunci ce lucru îngrozitor e viața, dacă ea nu poate fi admisibilă, decât cu prețul întunecării conștiinței prin dureri, sau prin o muncă istovitoare? Nu, nu se poate să fie așa.

Alteori îmi ziceam:

— În loc de a te frământa cu asemenea întrebări copilărești, trăiește-ți viața fără de cârtire. Întrebările tale n'au nici un sens, nici unul. Ele dovedesc doară c'a început să scadă în tine puterea vieții. Această curiozitate a ta e o boală, e un simptom de împușinare a energiei vitale.

Și tot eu îmi răspundeam:

— Nu e adevărat. Dintre toate îmbol-
durile sufletului tău de om, cel mai spe-
cific omenesc este această râvnă de a ști.
Toate viețuitoarele până la om își trăiesc
viața ca într'un somn hipnotic. Uită-te
la ele cum săvârșesc toate actele vieții,
mânate par'că de o voință din afara lor.
Uite-te cu ce resemnare și fără de căr-
tire își duc viața lor. Numai tu, omul,
te întorci cu fața spre puterea care te
mână din urmă, năzuind să pătrunzi taina
vieții și a lumii. Nu încerca să ucizi în
tine această năzuință. Ar fi să te osân-
dești singur la o formă de viață inferi-
oară!...

Unde e adevărul?...

Un bătrân și cuminte prieten, pe care
l-am pierdut și la a cărui biografie mun-
cesc de multă vreme, mi-a adus, prin în-
țeleptele lui sfaturi, liniștea sufletească,

pe care desnădăjduisem că o voiu mai recăpăta.

Intr'o seară, cum stam împreună pe o bancă din grădina lui, mi-a vorbit așa:

— Pe cât de întemeiată e năzuința noastră de a cunoaște rostul lumii, pe atât de nebunesc e paraponul nostru că nu-l putem cunoaște. Ridică-ți ochii spre bolta cerului. Uite-l ce spuzit e de stele. Sunt atâția sori, mii de mii de ori mai mari decât soarele nostru. Ce cunoaștem noi despre acele stele? Sclipirea lor, distanțele înspăimântătoare dintre ele și dela ele până la noi, — forma drumurilor ce parcurg în haos și abia acum ne silim să descoperim la spectroscop din ce sunt alcătuite. Atât. Despre realitatea, ce desigur există sub sclipirea lor, nu știm nimic. Compară acum pământul pe care trăim cu imensitatea Universului. Un gră-

unte. Iar din toată realitatea de pe acest grăunte cât cunoaştem? Ştim noi toate împrejurările prin care a trecut, — toate proprietăţile substanţei din care e alcătuit, — toate formele în care s'a îmbrăcat această substanţă, — toate legăturile dintre diferitele ei părţi şi înrâuririle ce unele au asupra altora?

Dă-ţi seama că cunoaşterea noastră despre realitatea de pe pământul nostru e ridicol de mică şi pricepe că cu atâta cunoştinţă despre un grăunte din univers, nu se poate înţelege rostul Universului. Cu ce s'ar putea compara sumeţia noastră? Vino sus să-ţi arăt.

Ajunşi în pridvorul casei, înțeleptul meu prieten, m'a rugat să-l aştept, a intrat în casă şi în curând s'a întors. Avea în mână o hârtiuţă pe care a desfăcut-o cu mare grijă. Zice:

— Uită-te aici și umblă cu băgare de seamă, să nu-ți pice din mână.

La lumina lămpii pe care a apropiat-o, am văzut în hârtiuță o bucățică mică de metal, cât un *i* mic de tipar, fără punct. Să fi tot avut 2 milimetri de lungime și câte o jumătate de milimetru de lățime și de grosime.

Bătrânul scoase din buzunar o lupă și întinzându-mi-o:

— Uită-te cu lupa, uită-te bine și apoi să-mi spui ce e.

Mă uitai cu încordare. Cum spusei, o bucățică de metal galben de formă paralelipipedică. La unul din capete era netedă, — la celălalt mai puțin netedă. Zisei:

— E o bucățică de metal, probabil alama sau vreun aliaj de alama și, după cât se vede, par'că ar fi ruptă dintr'o bucată mai mare.

— Da, — făcu prietenul meu, — e o bucătică ruptă din ceva și acel ceva face parte dintr'un tot care servă la ceva. Acum e vorba să-mi spui: la ce servă acel tot?

— Cum o să știu așa? prea îmi arăți puțin.

Atunci prietenul meu scoase din buzunar o rotiță dințată, căreia îi lipsia un dinte. Bucățica de metal din hârtiuță era acel dinte.

Prietenul meu zise:

Acum știi mai mult. Precum vezi, bucățica e dintele ce lipsește acestei rotițe și rotița e unul din organele unui aparat care nu poate funcționa fără ea. La ce servă acel aparat? Poate să fie un ceasornic, un barometru, un podometru, o jucărie de copil, unul din miile de aparate de fizică sau de chimie. Ce e și la

ce slujește? Așa e că nu poți ști și că tot ce vei spune va fi o ipoteză, pe câtă vreme nu cunoști întregul aparat din care face parte această roțiță. Atâta cunoștință avem noi despre lumea asta, cât aveai dumneata adineauri despre aparatul meu, când ți-am arătat dintele roțiții. Bate-ți acum capul să pricepi ce rost, ce sens, ce rațiune de a fi sau, într'un cuvânt, ce scop are lumea aceasta, cu atâta cunoștință câtă ai despre ea.

Zic:

— Cucoane Mache — (așa-l chema, Dumnezeu să-l ierte) — arată-mi aparaturul din care face parte această roțiță?

Bătrânul răspunse zâmbind:

— N'ar trebui să ți-l arăt, până nu vei ghici.

Apoi, strângând cu îngrijire roțița și dintele ei:

— Mă duc să-l aduc și ai să-l poți vedea și funcționând, că am dat de i-a înlocuit roțița.

Intră în casă și peste puțin se întoarse cu o cutie mare, pe care o ducea în brațe. O puse pe masă, ridică încet capacul și apăsă un resort. Era un aparat care cânta. Ce frumos, ce duios răsuna acea melodie în tăcerea nopții.

Am rămas amândoi câtăva vreme duși pe gânduri. Apoi zisei:

— Totuș e îngrozitor gândul, că fără voia noastră ne-am trezit pe lumea aceasta: că trăim de atâția ani într'însa; că vom mai trăi câtăva vreme și că vom părași-o pentru veșnicie, fără ca să fi înțeleș nici rostul ei, nici al trecerii noastre printr'însa.

Bătrânul zâmbi, mă mângâie pe genunchi și-mi zise:

— Înțeleg și simt poate și mai bine decât dumneata, aflându-mă mai aproape de sfârșit, câtă durere se cuprinde în acest gând, — și totuș ascultă, viața cuprinde o mai mare parte de bine decât de rău, de vreme ce, cu toate nedreptățile, cu toate deziluziile, cu toată scârba ce uneori simțim de noi și de alții, continuăm s'o trăim și nu ne-o ridicăm, deși ar fi foarte ușor s'o facem. Păstrează-ți năzuința de a înțelege rostul lumii; dar dându-ți seamă de micșorimea dumitale față de lumea toată, silește-te să înțelegi sensul vieții de pe acest pământ pe care ne-am născut... Privește viața cu adâncă luare aminte; caută de cunoaște cât mai multe forme de manifestare ale ei. Ține seama de drumul pe care l-a parcurs dela începutul ei până la om. Silește-te să înțelegi care a fost deose-

birea de căpetenie dela un inel la alt inel al lanțului vieții. Caută de pătrunde direcția în care au fost împinse viețuitoarele pe aleea principală a vieții, ce duce dela cea dintâiu până la om. Străduiește-te să deslușești legile permanente ale vieții din învâlmășagul încurcat al întâmplărilor. Nu uita niciodată că, pentru aflarea adevărului, va să te ferești de toate îndemnurile intereselor dumitale, de toate interpretările la care te-ar putea îmbrânci temperamentul dumitale; nu uita niciodată că simțurile noastre sunt uneori supuse la iluzii și că, prin urmare, va să ni-le controlăm unele prin altele și toate prin rațiune; nu uita niciodată că singura hrană prielnică minții noastre e realitatea, și nu ți-o socoti niciodată dispensată de cunoașterea realității. Fă așa, că va fi și spre binele dumitale și spre al celorlalți...

Și acum ia seama, iubite prietene. Pierdusem pe înțeleptul care-mi vorbise astfel, dar cuvintele lui mi se săpaseră adânc în minte. Imi dasem seama de micșorimea mea față de imensitatea Universului; înțelesesem că râvna mea de a înțelege rostul și rațiunea lui de a fi, era o semeție ce depășește orice comparație; și, cu durerea în suflet, gândind că voiu pieri pe veșnicie, fără a fi înțeles nici rostul lumii, nici al trecerii mele printr'însa, îmi mărginisem năzuința și mă hotărîsem ca, printr'un adânc studiu al vieții, să încerc a înțelege sensul ei. A! și ce serioase și grave speranțe mă îndemnau la această hotărîre și mă sprijineau la împlinirea ei. Imi ziceam pe deoparte: Viața mea nu e sfârșită încă, poate că abia sunt la mijlocul ei. Dacă, din cercetările mele, mi s'ar desluși sensul vieții, mi-aș conforma

---

---

restul zilelor ce-mi mai rămâne de trăit
acelui sens. Pe de altă parte mă gândeam:
Pentru satisfacerea unui apetit al
meu, pentru gustarea unor clipe de fe-
ricire, am dat naștere unor urmași, cari
se găsesc la începutul vieții. Dacă, din
cercetările mele, mi s'ar desluși sensul
vieții, aş putea, cu o povață bună, să-i
scutesc de suferința de a orbăcăi în bezna
de îndoeli și de contraziceri în care m'am
sbătut eu.

Aceasta era faza minții mele, când am
dat peste sistemul de cugetare, ce cu
drept cuvânt zici că m'a exasperat. O!
m'a exasperat mai mult decât bănuiești.
Pe granițele nebuniei m'au adus afirma-
țiile că cunoașterea ce aveam noi despre
lucruri e o cunoaștere nevalabilă, pentru
că e o cunoaștere condiționată; că sin-
gura cunoaștere valabilă ar fi cunoașterea

necondiționată, care nu ne este îngăduită; că nu numai că ceeace cunoaștem noi despre lucrurile din afara noastră, nu e altceva decât sunetul ce propriul nostru organism îl produce la ciocnirea lui cu un veșnic X extern; dar că rațiunea noastră, prin care ne-am căzni să pătrundem acel X, e un mijloc imperfect de cunoaștere, de vreme ce duce la antinomii.

Înțelegi dumneata revolta mea? Așadar, pe lângă piedica ce pune minții mele micșorimea mea față de imensitatea universului, filozofia mai adaugă încă una și mai grozavă și mai de neînălțurat! Așadar, nu numai că cunosc prea puțin, dar și această puțină cunoaștere e o iluzie! Imi venia să strig, să urlu: Cine e acela care-și bate joc așa de noi? A! ce dreptate a avut acela care a zis că a fi e o nebunie și tristă și goală. Iar dacă

toată cunoașterea noastră e o simplă închipuire, ce dreptate a avut să zică:

Deci cum voești îți poți urma cărarea.

Fii bun sau drept, sau fii pătat de crime,

Acelaș praf, aceeaș nimicime;

Iar moștenirea ta și a tot: uitarea.

Multă vreme mintea mea s'a sbătut cu aceste gânduri înnebunitoare. Zile întregi și nopți întregi (nu s'ar crede și totuș te asigur că așa e) — m'au chinuit ca o nevralgie.

Dar vorba înțeleptului arab: „binecuvântate să fie durerile care au trecut!“ Căci mi-au trecut și acum, cu toată autoritatea cugetătorului, care a pus în circulație expresiile: cunoaștere necondiționată și cunoașterea lucrului în sine, îndrăznesc să afirm că ele nu însemnează nimic absolut nimic. Sunt împerechieri de cuvinte fără nici un înțeles.

Mă rog, ce însemnează a cunoaște? Ce este un act de cunoaștere? Oricât mi-aș frământa mintea, nu găsesc o definiție mai bună și care să cuprindă toate gradele de cunoaștere, dela cunoașterea inconștientă a bucății de fier, care se dilatează în preajma focului și până la cunoașterea mea conștientă, — decât aceasta:

Un act de cunoaștere este perceperea existenței a ceva de către cineva. Orice act de cunoaștere presupune ceva a cărui existență se revelează cuiva, sau, cum zic filosofii: un obiect de cunoscut a cărui existență se revelează unui subiect cunoscător. Când zic însă cineva sau subiect cunoscător, imediat minții i se impune un mod de a fi, al aceluia cineva. Cineva care să existe fără a avea un mod de a fi, e o contradicție, e o absurditate, e un lucru care nu se poate concepe.

Prin urmare, oricum ne-am închipui că ar fi subiectul cunoscător, cunoașterea lui va fi condiționată de modul lui de a fi. Universul acesta de va fi având o conștiință, cunoașterea lui de sine și de părțile lui e tot o cunoaștere condiționată de modul de a fi al subiectului cunoscător, e singura cunoaștere posibilă și imaginabilă; iar cunoașterea în sine și cunoașterea necondiționată, e o împerechere de cuvinte fără sens, e o *contradictio in adjecto*.

Și acum, organismul nostru e aparatul de cunoaștere al conștiinței noastre; cunoașterea noastră e, de sigur, condiționată de modul de a fi al organismului, al simțurilor și rațiunii noastre, dar modul de a fi al organismului, simțurilor și rațiunii noastre e și el condiționat de toată realitatea universului. Noi nu ne-am

ales și ne-am făurit simțurile și mintea noastră, și ele nu au existat înaintea lucrurilor. Înainte de ivirea viețuitoarelor și a simțurilor și a minții, a existat o întreagă realitate, care, dela ivirea vieții, treptat-treptat, a început să se reveleze și continuă de a se revela minților. A fost o vreme când mintea viețuitoarelor nu putea cunoaște decât realitatea ce se revelează unei râme, bunăoară; treptat-treptat, această minte a sporit până la mintea noastră, căreia i se revelează atâtea însușiri ale realității.

Pe fiecare zi vedem cum mintea noastră perfecționează și completează lipsurile organismului nostru, care e aparatul nostru de cunoaștere. Organismul nostru nu are un organ special pentru perceperea scurgerii timpului. Mintea omului a scornit ceasornicul. Organismul nostru nu are un

organ al perceperii direcției. Mentea omului a născocit busola. Organismul nostru nu simte cu precizie schimbările de temperatură. Mentea omului a scornit termometrul. Organismul nostru nu simte îndeajuns variațiunile de presiune atmosferică. Mentea omului l-a completat, scornind barometrul. Ochii noștri nu văd destul de departe, nu văd lucrurile prea mici. Mentea a scornit telescopul și microscopul. Urechile noastre nu aud sunetele prea slabe, n'aud destul de departe. Mentea a scornit microfonul și telefonul. Realități extrem de mici, a căror existență nu se putea bănui, mintea omului a găsit mijlocul să le perceapă. Prezența unei a milioanea parte dintr'un miligram mintea omului a găsit mijlocul de a o percepe.

Și, dacă e așa, orbi am fi de nu am recunoaște acest spor neconținut al puterii

noastre de cunoaștere și nebuni am fi dacă ne-am descalifica singura cunoaștere posibilă și imaginabilă.

Această minte a noastră așa slabă cum e, a ajuns la descoperire de adevăruri eterne și generale; această minte a noastră, așa mică cum e față cu imensitatea universului, a ajuns să fie un factor al evoluției universale, ce se va urma de aici încolo. Un strop cunoaștem din imensitatea lucrurilor de cunoscut; dar cunoașterea aceasta să n'o umilim, să n'o nimicim. Am câștigat-o cu frământarea și cu suferințele tuturor strămoșilor noștri, dela prima viețuitoare până la noi.

A! înțeleg că mîntea să se întoarcă din când în când asupra ei însăși, pentru a se cerceta, pentru a elimina dintr'însa contradicțiile, precum organismul leapădă dintr'însul lucrurile inasimilabile; dar ca

---

---

mintea să se întoarcă asupra ei însăși, spre a se mânca, spre a se nimici, e o nebunie.

Iar dacă filozofia cuprinde îndemnul ca, în loc de a mă sluji de ceeace știu spre a pătrunde ceeace nu știu încă, — să mă slujesc de ceeace nu știu pentru a defăima și a dărîma ceeace știu, — nu vreau să ascult de acest îndemn, pentrucă simt că urmarea lui m'ar duce la nebunie.

. . . . .

MACHE DUMBRĂVEANU *)

---

*) Eră complet terminat acest roman. Cuprins în cinci caiete, nu aștepta decât transcrierea și ultima lustruire. În ropotul și'n zarva plecării spre Moldova, l-am uitat aici în ziua de 13 Noemvrie 1916—și nu l-am mai găsit la întoarcere. Zadarnică mi-a fost toată truda de a-l reconstitui. O operă literară e fructul timpului, a tocului în care a fost zămislită și a tuturor sentimentelor care sălășluiau acolo și atunci în sufletul autorului.. Nu mi-au rămas din el decât aceste prime pagini, scăpate prin publicarea lor în revista Flacăra.

In casa șefului local politic, într'o seară din prezilele alegerilor, făceam poantaj. Eram de față șase din cei opt membri ai comitetului executiv: Deleanu, Ionescu, Zegheru, Iorgandopol, Gheorghiu, și eu.

După ce am isprăvit la colegiile celelalte, am trecut la colegiul al doilea de Cameră, la care candidam eu. Candidam pentru întâia oară și candidam din partea opoziției, ca să-mi însemn locul viitor, conform sfatului ce-mi dedese amicul meu, deși adversar politic, Vasilescu.

— Nu fii brânzoi! — îmi zisese el cu

câtăva vreme înainte. Acum în opoziție n'or să se îndese prea mulți să candideze la al doilea de Cameră. Profită de împrejurare; cere tu locul cu stăruință; la nevoie, arată-ți colții, mârâie, nu fii prost. Sacrifică vreo câteva sute de lei... O să cazi; dar ți-ai marcat locul pentru viitor, când veți fi la putere.

Erau trei ani de când făceam pe secretarul comitetului partidului. Eu țineam toată corespondența, eu mă ocupam cu adăugirile și ștergerile din listele electorale și pledam procesele la care dădeau loc aceste ștergeri și adăugiri; eu redactam manifestele, și, în sfârșit, în două rânduri, la întrunire, luasem cuvântul și fusesem aplaudat.

Toate aceste *titluri* m'au îndreptățit să cer șefului și celorlalți membri ai comitetului executiv fixarea candidaturii mele.

Fără prea mare greutate cererea mi-se admisesese.

De vreme ce candidam din partea opoziției, voturile îmi erau mai prețioase, decât adversarului meu pe care-l sprijinea stăpânirea. De aceea, ajungând cu poantajul la litera D., m'am oprit la numele Mache Dumbrăveanu. Toți ceilalți membri ai comitetului ziseră într'un glas:

— Treci înainte.

— De ce?

— Treci! Treci!

— Pentru ce? — insistai eu.

— Pentru că nu vine la vot, răspunseră trei deodată.

— Aș putea încerca.

— Degeaba; dacă-ți spun eu că nu vine... De zece ani n'a mai votat nicio dată. Mai ce am încercat eu în tot felul. N'a fost chip. Și chiar dacă ar veni, te

pomenești că-ți face cum a făcut acum zece ani lui Zegheru și lui Marinide. Iți aduci aminte, Mitică?

— Ce a făcut? — întrebai eu.

Iar Zegheru, cel pățit, povesti așa:

— Cea din urmă oară când a venit la vot, eu l-am adus. Eram candidați la întâiul de Senat, Marinide și cu mine. Cu chiu, cu vai l-am adus. Când iese din cabină, întinde președintelui, în loc de două buletine, pe câteș-patru. Președinte era Velescu. Zice: „Care sunt cele bune și care cele rele?“ Mache Dumbrăveanu ia câteș-patru buletinele; le mestecă cum mesteci cărțile; scoate două, la întâmplare: „Astea sunt cele bune și astea ale rele“. Președintele zice: „Care va să zică dumneata votezi la întâmplare?“ Dar Mache de colo: „Nu face nimic, că sunt anulate câteșpatru“.

Povestea acestei întâmplări ne-a făcut să râdem cu hohote; iar Deleanu zise:

— Prin urmare, treci la altul.

— Mie tot îmi vine să încerc, stăruii eu.

Zegheru declară categoric:

— Degeaba. Uite, eu pun doi poli contra doi lei că nu-l aduci.

Nu știi ce mă făcu să zic hotărât:

— Țiu!

Adică să vedeți de ce.

Adeseori văzând pe Mache Dumbrăveanu, trecând pe uliță, la braț cu nevestă-sa, cucoana Profira, admirasem liniștea și seninătatea figurilor lor. Amândoi modest dar curat îmbrăcați, amândoi albi de încărunțiți, el cu ochii negri și pătrunzători, dânsa cu ochi albaștri ca peruzele, se duceau tacticos, fără grabă, să-și facă plimbarea până la capătul bulevardului, pe înserate, în toate zilele de vreme frumoasă.

Odată, trecând pe lângă dâșii, instinctiv, dintr'o pornire de respect pentru înfățișarea lor, dusesem mâna la pălărie și amândoi, răspunzând salutului meu, îmi zâmbiră cu bunătate. De atunci îi salutăm regulat de câte ori îi întâlnim și primeam acelaș răspuns prietenos. Auzisem pe unii și pe alții vorbind multe despre dâșii. Știam că până acum unsprezece ani dumnealui fusese avocat; că-și mâncase starea în călătorii și în joc de cărți. Știam că a lui fusese moara din dosul școlii, căreia măcar că trecuse prin mâna a trei proprietari, și acum tot moara lui Dumbrăveanu i se zicea; precum tot ale lui au fost odinioară casele în care sta acum Paraschivescu și moșia Dumbrăveni din marginea orașului. Auzisem că avuseseră un băiat frumos și deștept, care se sinucisese la vârsta de 17 ani și că

cei mai mulți credeau că de atunci s'a stricat la cap Dumbrăveanu. Unii îmi spusese că e om foarte învățat, alții că se ocupă de „magnetism“; iar dela cucoana Manda Mătrăcăleasa aflasem că deși așa de albiți, el n'avea mai mult de 62 de ani, iar ea abia 50.

Cu prilejul judecării proceselor celor ce luaseră parte la răscoalele din 1907, Ma-che Dumbrăveanu asistase la toate des-baterile, retras într'un colț, par'că ar fi vrut să nu-l vadă nimeni; și cum, în unul din acele procese, apărasem eu pe acu-zați, după ce s'a terminat și s'a pronun-țat achitarea, când să ies pe ușă, bătrânul mi-a luat mâna, mi-a strâns-o fără nici o vorbă și a plecat.

Mai știam ceva. Cu câțiva ani mai îna-nte, eu scrisesem o monografie a mănăs-tirii Stolnicul. Eu de acolo sunt, din sa-

tul Stolnicul. Pe dealurile nepomenit de frumoase, care străjuiesc mânăstirea de toate părțile, sunt legate cele mai dragi amintiri ale copilăriei mele.

Acolo, în cimitirul mânăstirii, e îngropată mama. Încă din școală îmi luasem hotărîrea de a scrie odată și odată monografia mânăstirii și a satului. O fericită întâmplare mă făcuse să descopăr sub iarba crescută pe unul din mormintele din curtea mânăstirii, pisană veche, din care se vedea..., dar asta mă depărtează prea mult. Scrisesem monografia; iar doctorul Vornicescu îmi spusese într'o zi că Mache Dumbrăveanu i-a vorbit mult bine „despre o cărticică“ a mea.

Toate aceste împrejurări, și mai ales misterul care învăluia aceste două ființe de înfățișare atât de plăcută, mă atrăgeau către ele. Prilejul ce mi-se oferia, ca să

le cunosc mai de aproape, era prea buna să-l scap. De aceea, a doua zi, după amiază, am intrat pe poarta curții lui Maché Dumbrăveanu.

Toată curtea o grădină. Era la începutul lui Maiu. Aci, lângă poartă, un tufiș de liliac încă înflorit. De jur-împrejur, stânjenei albaștri și albi. Colo și colobujori în toate nuanțele de roșu. Casa fiind așezată la marginea orașului, o liniște odihnitoare. De pe câmp, de undeva, se auzia chemarea unei pupeze: „upupup!“, „upupup!“.

Am suit scara și am găsit ușa întredeschisă. Bat; nici un răspuns. Bat încă odată — tăcere. Atunci am intrat și am ciocănit cu bastonul în podea. Un glas bărbătesc mi-a răspuns din odaia din dreapta:

— Poftim, șezi, domnule Dumitrescu. Viu îndată.

M'a văzut pe fereastră, îmi zisei eu; și așteptând să sosească, mă uitam de jur-împrejurul încăperii în care intrasem, gândind că, poate, lucrurile din casă îmi vor da amănunte mai deslușite asupra firii proprietarului lor.

Un antreu destul de măricel; pereții spoțiți cu var; câte o ușă de fiecare parte și încă una mai mică în partea stângă a peretelui din fund; tot restul aceluia perete până la tavan, rafturi pline cu cărți. În stânga odăii un pian și o orgă mititică; în dreapta o sobă de zid muscălească; iar colea, lângă mine, un fel de galantar învelit cu sticlă, în care era un album pe care era scris *desemn* și o colecție de fluturi, gândaci, viespe, fel de fel de insecte. Deasupra acestui galantar, portretul unui băiețuș ca de 15—16 ani, înconjurat de o cunună de merișor.

„De sigur, portretul copilului“, mi-am zis; și pentru ca nu cumva să reamintesc durerea bătrânului, dacă m'ar găsi privind portretul, am făcut câțiva pași spre fund. Atunci s'a deschis ușa din dreapta și s'a ivit în prag domnul Mache Dumbrăveanu, care, zâmbind, după ce și-a cerut iertare că m'a făcut să-l aștept, mi-a întins mâna, par'că ne-am fi cunoscut de când lumea și ne-am fi despărțit numai de câteva ceasuri.

Nu știam cum să încep, — și încurcătura mea a sporit și mai mult, când bătrânul, după ce-mi întinse un scaun, îmi zise:

— Te așteptam!

Mirarea fizionomiei mele îl făcu să surâdă și să adauge pe tonul blând cu care vorbești unui copil timid:

— Eu te aștept de mult pe dumneata.

De patru ani, de atunci de când te-am auzit pledând la jurați. Eram sigur că ai să vii odată, nu știam însă anume când; dar de azi-dimineață știam c'o să vii astăzi.

— De unde știați?

— Mi-a spus nevastă-mea.

— Cucoana Profira?

— Da.

Deodată îmi fulgeră prin minte gândul: „Să știi că le-a vorbit vreunul din comitet de prinsoarea mea“; și, ca să mă asigur, întrebai cu timiditate:

— Dar cucoana Profira de unde știa?

— A visat azi-noapte.

Am început să râd; dar Mache Dumbrăveanu nu râdea de loc și, foarte senin, după ce mă întrebă: „nu crezi?“, se lăsă pe spatele scaunului, își întoarse capul spre stânga și chemă: „Profiro!“

Se auziră pași în odaia vecină; ușa se deschise și cucoana Profira intră, înaintând spre mine cu mâna întinsă. Ce bătrână plăcută! Ce frumoasă trebuie să fi fost în tinerețele ei, și ce frumoasă era încă și acum, sub cununa părului alb ca zăpada. După ce-i sărutai mâna, care mirosea a mărgăritărele, își luă un scaun și șezu.

— Domnul Dumitrescu nu crede că ai visat azi-noapte c'o să vie. Povestește-i cum l-ai visat.

Atunci cucoana Profira, îmi povesti astfel:

— Se făcea că Mache și cu mine ședeam colea, afară, în pridvor. Eu lucram cu iglița; iar el cetia, ținând în mână o floare ofilită, par'că un trandafir. Și cum stam așa, vedem că se deschide poarta și vine cineva spre noi. Erai dumneata.

Te-ai urcat pe scară și, după ce ne-ai dat bună ziua, ai cerut lui Mache să-ți dea floarea pe care o ținea în mână. El n'a vrut să ți-o dea; iar dumneata, după ce te-ai mai rugat încă odată, văzând că nu ți-o dă, te-ai ridicat și ai plecat. Când să ieși pe poartă, Mache te-a strigat; dumneata te-ai întors și atunci dânsul s'a scoborât în grădină, a tăiat toate florile înflorite, le-a făcut un mănunchiu și ți le-a dat... Și atât... Azi-dimineăță, cum m'am sculat, zic: Să știi, dragă, că azi o să vie la dumneata domnul Dumitrescu... Și, iată, ai venit.

Vorbia atât de liniștit și în vocea ei suna atâta sinceritate, încât nu mai încăpea nici o îndoială, că spunea adevărul. Mărturisesc, spre rușinea mea, că începuse să-mi fie frică. Oameni ciudați, cari trăiesc retrași, nu se duc la nimeni, ies

numai pe înserate, cari visează noaptea
ce-o să se întâmple a doua zi... magne-
tism... copil sinucis... Fără să vreau îmi
întorsei privirea, ca să mă asigur încotro
e ieșirea, dinspre care se auzia chemarea
depărtată a unei pupeze: „upupup! upu-
pup! upupup!“

CUPRINSUL

Rătăcire	7
Fariseu	29
Violoncelul	47
Ispita	67
Focul purifică	91
Cauza speculei	99
Scrisoare	121
Scrisoare	157
Mache Dumbrăveanu	185

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ "CAROL I"
BUCUREȘTI

ACEST VOLUM S'A TIPĂRIT
ÎN ATELIERELE „CARTEA
ROMÂNEASCĂ”, ÎN LUNA
IUNIE ANUL 1937.